श्री भगवतीसूत्रपंचविंशतितमशतकादुद्धरितं

श्री पंचसंयतप्रकरणम्

मूलपाठसहितम्

ગુજરાતી ભાષામાં પ્રશ્નોત્તરરૂપે

લેખકઃ—

અલ્પજ્ઞ કુંવરજી આણંદજી

પ્રકાશકઃ—

શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા

ભાવનગર

શ્રી ભગવતી સૂત્રના પચવીશમા શતકના સાતમા
ઉદ્દેશામાંથી ઉદ્ધરેલું

શ્રી પંચસંયત પ્રકરણ

ગુજરાતી ભાષામાં પ્રશ્નોત્તરરૂપે

લખનાર:—

અલ્પમતિ કુંવરજી આણંદજી

ભાવનગર

પ્રકાશક:—

શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા

ભાવનગર

વિક્રમ સંવત ૧૯૯૩ :: વીર સંવત ૨૪૬૩

પ્રકરણોના અભ્યાસી
સાધુ સાધ્વી વિગેરેને માટે ભેટ

ખરીદનાર માટે
કિંમત ચાર [illegible]

મુદ્રક : શાહ ગુલાબચંદ લલ્લુભાઇ,
શ્રી મહોદય પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ, દાણાપીઠ, ભાવનગર.

પ્રસ્તાવના

આ ટૂંકી પ્રસ્તાવનામાં માત્ર પ્રાર્થના જ કરવાની છે, કારણ કે આ પ્રકરણ રચવાનો પ્રસ્તાવ તો પ્રાસંગિક નિવેદનમાં લખેલો છે.

શ્રી પંચનિર્ગ્રંથ પ્રકરણમાં પાંચ પ્રકારના નિર્ગ્રંથ ઉપર ૩૬ દ્વાર ઉતારેલા છે, તે જ પ્રમાણે આ પ્રકરણમાં પાંચ પ્રકારના સંયત (ચારિત્ર) ઉપર ૩૬ દ્વાર ઉતારેલા છે. તેના નામ પ્રકરણના પ્રારંભમાં આપેલા છે અને તે દરેક દ્વારનું વિવરણ ક્રમસર આપવામાં આવ્યું છે.

આ પ્રકરણની રચના એક બાળચેષ્ટારૂપ કહી શકાય તેમ છે, છતાં તેને મહાપુરુષનો સ્પર્શ થયેલ હોવાથી કાંઇક કિંમત અંકાશે એમ ધારું છું. વિદ્વાન મુનિમહારાજા વિગેરેને મારી નમ્ર પ્રાર્થના છે કે આ પ્રકરણમાં મારી જે કાંઇ સ્ખલના થયેલ હોય તે કૃપા કરીને જરૂર મને જણાવવા કૃપા કરવી, જેથી હું તે પ્રમાણે સુધારવા પ્રયાસ કરીશ. મૂળ ને ભાષાંતર છપાવવામાં શુદ્ધિને માટે બનતી સહાય લેવામાં આવી છે છતાં દૃષ્ટિદોષથી યા પ્રેસદોષથી કાંઈ અશુદ્ધિ રહેલી જણાય તો તેને માટે પણ લખી મોકલવા તસ્દી લેવી.

આવા સાહસને માટે હું વિદ્વાન આચાર્યાદિકની ક્ષમા માગી વિરમું છું.

ભાદરવા વદિ ૮
સં. ૧૯૯૩ } કુંવરજી આણંદજી
ભાવનગર

પ્રાસંગિક નિવેદન

સં. ૧૯૯૨ નું ચોમાસું આચાર્ય શ્રી વિજયનીતિસૂરિના પ્રવીણ શિષ્ય પંન્યાસ શ્રી ઉદયવિજયજીએ ભાવનગરમાં કર્યું. તેમની સાથે શ્રી ભગવતીસૂત્રના ૨૫ મા શતકનો છઠ્ઠો, સાતમો ઉદ્દેશો વાંચતાં તેમાં પંચનિર્ગ્રંથ અને પંચસંયતનો અધિકાર આવ્યો. તેમાંથી પંચનિર્ગ્રંથ સંબંધી તો તે જ સૂત્રના ટીકાકાર શ્રી અભયદેવસૂરિ મહારાજે પોતે જ તે નામનું પ્રકરણ સટીક બનાવ્યું છે. તે ટીકા સાથે તેમજ ગુજરાતી અર્થ વિવેચન સાથે છપાયેલ છે. પંચસંયત સંબંધી તજવીજ કરતા તેને અંગે કોઈ પ્રકરણ બનેલું જણાયું નહીં તેથી મને ઉત્સાહ થતાં મેં મારી અલ્પમતિ પ્રમાણે ગુજરાતી ભાષામાં પ્રશ્નોત્તરરૂપે તે પ્રકરણ લખ્યું અને તેમાં જ્યાં જ્યાં પંચનિર્ગ્રંથની ભલામણ કરી હતી ત્યાં ત્યાં ભલામણ ન કરતા ત્યાંથી ઉદ્ધરીને તે હકીકત જ આ ભાષાંતરમાં લખી છે કે જેથી આ પ્રકરણ વાંચનારને પંચનિર્ગ્રંથ પ્રકરણ વાંચવાની જરૂર ન પડે.

સદરહુ પ્રકરણ મેં શ્રી પાટણ વયોવૃદ્ધ પ્રવર્તક મુનિરાજ **શ્રી કાંતિવિજયજી** મહારાજને મોકલ્યું અને વાંચીને સુધારી આપવા વિનંતિ કરી. તે પ્રકરણ તેમણે મારા પરની કૃપાદૃષ્ટિથી પોતાના પ્રશિષ્ય મુનિરાજ **શ્રી પુણ્યવિજયજી** પાસે સુધરાવીને મોકલ્યું. તે સંબંધમાં તેમનો મારા પર અત્યંત ઉપકાર થયો છે તે ભૂલી શકાય તેમ નથી.

ત્યાંથી આવ્યા બાદ તે પ્રકરણ છપાવવાનો નિર્ણય કરી છાપવા આપ્યું. તે સાથે શ્રી ભગવતીસૂત્રમાંથી તેટલો વિભાગ મૂળ ટીકા સાથે એની પાછળ જ દાખલ કરવો ઉચિત ધારી તેનો અમલ કર્યો છે.

આ સાતમા ઉદ્દેશામાં અમુક દ્વારોને અંતરે અંતરે ટીકા આપવામાં આવી છે. તેનો ભાવ પણ તે તે દ્વારની સાથે જ ભાષાંતરમાં લેવામાં આવ્યો છે જેથી સમજવા માટે સરલતા થાય. એમાંથી કેટલોક ટીકા વિભાગ લખવો રહી ગયેલ તે લખીને આ સાથે સામેલ રાખેલ છે. તેમાં જણાવેલ ભાવ તે તે દ્વારો સાથે મેળવી લેવા વાંચકવર્ગને વિનંતિ છે.

ટીકાને આધારે કેટલીક વિશેષ સ્પષ્ટતા

પૃષ્ઠ ૧૦ ઉપર ૭ મું જ્ઞાનદ્વાર ને ૭ મું શ્રુતદ્વાર લખ્યું છે તેમાં શ્રુતદ્વાર જ્ઞાનદ્વારના પેટામાં સમજવું.

પૃષ્ઠ ૧૮ ઉપર આવેલા સંયમસ્થાન દ્વારના સંબંધમાં ટીકાકારે કેટલીક વિશેષતા બતાવી છે તે નીચે પ્રમાણે—

સૂક્ષ્મસંપરાય સંયતના અસંખ્ય સ્થાનો કહ્યા છે તે તેનો કાળ અંતર્મુહૂર્ત્તનો હોવાથી અને તેમાં પ્રતિસમય ચરણવિશુદ્ધિ વિશેષ હોવાથી સમજવા.

યથાખ્યાત સંયતનું એક જ સ્થાન કહ્યું છે તે તેના કાળમાં ચરણવિશુદ્ધિનું નિર્વિશેષપણું હોવાથી સમજવું છે.

સંયમસ્થાનના અલ્પબહુત્વની ચિંતામાં (વિચારમાં) કહ્યું છે કે–અસદ્ભાવ સ્થાપનાવડે સકળ સંયમસ્થાનને

૨૧ ની સંખ્યાવાળા કલ્પવા. તેમાં સૌની ઉપરનું એક સ્થાન યથાખ્યાતનું, તેની નીચેના ચાર સ્થાન સૂક્ષ્મસંપરાયના તે તેનાથી અસંખ્યાતગુણા સમજવા. ત્યારપછી ચાર સ્થાન મૂકીને આઠ સ્થાન પરિહારવિશુદ્ધિકના જાણવા. તેને પણ પૂર્વ કરતાં અસંખ્યાતગુણા સમજવા. ત્યારપછી મૂકી દીધેલા ચાર, પરિહારવિશુદ્ધિવાળા આઠ ને બાકીના ચાર કુલ ૧૬ સ્થાન સામાયિક ને છેદોપસ્થાપનીય સંયતના જાણવા. તે પણ પૂર્વના સંયમસ્થાન કરતાં અસંખ્યાતગુણા સમજવા.

પરિણામ દ્વારમાં સૂક્ષ્મસંપરાય સંયતની સ્થિતિ જઘન્યથી વર્ધમાન પરિણામવાળા માટે એક સમયની કહેલ છે તે સૂક્ષ્મસંપરાય સંયતની પ્રતિપત્તિ થયા પછી બીજે જ સમયે મરણ પામે તેની અપેક્ષાએ જાણવી. ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અંતર્મુહૂર્ત્તની કહેલ છે તે તે ગુણસ્થાનનો એટલો જ કાળ હોવાથી સમજવી. એ જ પ્રમાણે તેના હીયમાન પરિણામ સંબંધી પણ જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ કાળ જાણવો.

યથાખ્યાત સંયત માટે વર્ધમાન પરિણામનો કાળ જઘન્ય ને ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુહૂર્ત્ત કહેલ છે તે જે યથાખ્યાત સંયતી કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન કરે, ત્યારપછી શૈલેશી પ્રતિપન્ન કરે ત્યારે વર્ધમાન પરિણામ એટલા કાળ સુધી સમજવા. પછી તો તેનો વ્યવચ્છેદ થાય છે. અવસ્થિત પરિણામ તો જઘન્ય એક સમય કહેલ છે તે ઉપશમના કાળમાં એક સમય પ્રતિપત્તિ પછી અનંતર સમયે મરણ પામે તેની અપેક્ષાએ જાણવો. ઉત્કૃષ્ટ અવસ્થિત કાળ દેસૂણા પૂર્વ ક્રોડ કહેલ છે તે પૂર્વ પ્રમાણે કેવળીપણે વિચરે તેને માટે સમજવો.

૨૧ મા બંધ દ્વારમાં સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત કર્મોની છ મૂળ પ્રકૃતિ બાંધે એમ કહ્યું છે તેનું કારણ એ છે કે આયુષ્ય તો તે બાંધતા નથી અને બાદર કષાયના ઉદયનો અભાવ હોવાથી મોહનીય કર્મ પણ બાંધતા નથી; તેથી તે બે વર્જીને બાકીની છ પ્રકૃતિ બાંધે છે એમ સમજવું.

૨૨ મા વેદન દ્વારમાં યથાખ્યાત સંયત સાત પ્રકૃતિ અથવા ચાર પ્રકૃતિને વેદે એમ કહેલ છે તેમાં યથાખ્યાત સંયત નિર્ગ્રંથ અવસ્થામાં મોહનીય ઉપશાંત કરેલ અથવા ક્ષીણ કરેલ હોવાથી મોહનીય વર્જીને સાત પ્રકૃતિને ૧૧ મે બારમે ગુણઠાણે વેદે એમ સમજવું. સ્નાતક અવસ્થામાં તો (૧૩ મે ૧૪ મે) ઘાતિકર્મની ચાર પ્રકૃતિ ક્ષય કરેલ હોવાથી બાકીની ચાર પ્રકૃતિને વેદે એમ સમજવું.

૨૪ મા ઉપસંપદ્હાન દ્વારમાં સામાયિક સંયત સામાયિક સંયતપણું તજીને છેદોપસ્થાપનીયપણું પામે એમ કહ્યું છે તે શ્રી પાર્શ્વનાથના સંતાનીયા સાધુ ચાર મહાવ્રતરૂપ ધર્મથી પાંચ મહાવ્રતરૂપ ધર્મ સ્વીકારે તેને માટે સમજવું. અથવા નવા શિષ્યને પાંચ મહાવ્રતનું આરોપણ કરે તેને માટે સમજવું. સામાયિક સંયત શ્રેણી માંડે તો સૂક્ષ્મસંપરાયપણું પામે અને શ્રેણીથી પડતો સંયમભાવથી પ્રતિપાત થયેલ હોવાથી અસંયમાદિ ભાવને પણ પામે.

છેદોપસ્થાપનીય સંયતના સંબંધમાં તે પરિહારવિશુદ્ધિક સંયતપણું સ્વીકારે એમ કહેવાની મતલબ એ છે કે છેદોપસ્થાપનીય સંયતી જ પરિહારવિશુદ્ધિકપણું ગ્રહણ કરી શકે છે. એ બે સંયત પહેલા છેલ્લા તીર્થંકરના

વારામાં જ હોય છે. પરિહારવિશુદ્ધિક પરિહારવિશુદ્ધિકપણું તજીને છેદોપસ્થાપનીય સંયમ સ્વીકારે એમ કહ્યું છે તે પાછા ગચ્છાદિનો આશ્રય કરનાર માટે સમજવું અને અસંયમપણું પામવાનું મરણ પામીને દેવગતિમાં જાય તેને આશ્રયીને સમજવું.

યથાખ્યાત સંયતી યથાખ્યાત સંયતપણું તજી દઈને શ્રેણીથી પડતો સૂક્ષ્મસંપરાયપણું પામે અથવા દેવગતિમાં જાય તો અસંયતપણું પામે. ઉપશાંતમોહપણામાં મરણ પામે તો દેવગતિમાં જ ઉપજે છે માટે.

૨૮ મા આકર્ષ દ્વારમાં નાના ભવ ગ્રહણ આકર્ષના અધિકારમાં છેદોપસ્થાપનીય માટે નવસોથી અધિક અને હજારની અંદર આકર્ષ કહ્યા છે તે આ પ્રમાણે—એક ભવમાં છ વીશ એટલે ૧૨૦ આકર્ષ થાય છે, તે પ્રમાણે આઠ ભવમાં થતા હોવાથી ૧૨૦ ને આઠે ગુણતાં ૯૬૦ થાય છે. આ સંભવ માત્રને આશ્રયીને સંખ્યાવિશેષ સમજવી. અન્યથા બીજી રીતે પણ થાય છે, પરંતુ નવસોથી અધિક આકર્ષ થાય એમ સમજવું. (પૃષ્ઠ ૩૨ ની નોટમાં આનો હેતુ સમજાવેલ નથી એમ લખ્યું છે, પણ ટીકામાં ઉપર પ્રમાણે ખુલાસો મળી શકયો છે. પૃષ્ઠ ૩૩ માં કરેલી નોટનો ખુલાસો પણ આ રીતે થઈ જાય છે.)

॥ ॐ श्रीपरमात्मने नमः ॥

ॐ

શ્રી
પંચસંયત પ્રકરણ

શ્રીભગવતી સૂત્રના પચવીશમા શતકના છઠ્ઠા ઉદ્દેશામાં પંચનિગ્રંથ સંબંધી ૩૬ દ્વાર સાથે વિસ્તારથી: હકીકત આપેલ છે. ત્યારપછી સાતમા ઉદ્દેશામાં પાંચ સંયત (ચારિત્ર) નો અધિકાર છે. તે પાંચે સંયત ઉપર પણ ૩૬ દ્વાર ઉતારેલા છે પરંતુ પંચનિર્ગ્રંથ કરતાં વિવેચન સંક્ષિપ્ત છે અને ઘણી બાબતમાં પંચનિર્ગ્રંથની ભલામણ કરેલ છે.

અહીં હું પ્રાયે સંક્ષેપથી જ પંચસંયતનું સ્વરૂપ કહેવા ઇચ્છું છું. તે પંચસંયતના નામ આ પ્રમાણેઃ-

૧ સામાયિક સંયત, ૨ છેદોપસ્થાપનીય સંયત, ૩ પરિહારવિશુદ્ધિક સંયત, ૪ સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત અને ૫ યથાખ્યાત સંયત.

છત્રીશ દ્વાર આ પ્રમાણે છેઃ—૧ પ્રજ્ઞાપન, ૨ વેદ, ૩ રાગ, ૪ કલ્પ, ૫ ચારિત્ર, ૬ પ્રતિસેવના (વિરાધના), ૭ જ્ઞાન, ૮ તીર્થ, ૯ લિંગ, ૧૦ શરીર, ૧૧ ક્ષેત્ર, ૧૨ કાળ, ૧૩ ગતિ, ૧૪ સંયમ, ૧૫ નિકાસ-સંનિકર્ષ, ૧૬ યોગ, ૧૭ ઉપયોગ, ૧૮ કષાય, ૧૯ લેશ્યા, ૨૦ પરિણામ, ૨૧ બંધ, ૨૨ વેદ-કર્મનું વેદવું, ૨૩ ઉદીરણા, ૨૪ ઉપસંપદ-હાન (સ્વીકાર અને ત્યાગ), ૨૫ સંજ્ઞા, ૨૬ આહાર, ૨૭ ભવ, ૨૮ આકર્ષ, ૨૯ કાળમાન, ૩૦ અંત, ૩૧ સમુદ્ઘાત, ૩૨ ક્ષેત્ર, ૩૩ સ્પર્શના, ૩૪ ભાવ, ૩૫ પરિમાણ અને ૩૬ અલ્પબહુત્વ.

૧ પ્રથમ પ્રજ્ઞાપન દ્વાર કહે છેઃ—

સામાયિક સંયતના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે?

ઉત્તર—બે પ્રકાર કહ્યા છે. ૧ ઇત્વરિક, ૨ યાવત્-

કથિક. જે ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યા પછી ભવિષ્યમાં છેદોપસ્થાપનીય સંયતપણાનો વ્યપદેશ—વ્યવહાર[1] થાય તે ઇત્વરિક—અલ્પકાલિક સામાયિક સંયત કહેવાય છે અને જે સામાયિક ચારિત્ર લીધા પછી બીજો વ્યપદેશ ન થાય તે યાવત્કથિક સામાયિકસંયત કહેવાય છે.

છેદોપસ્થાપનીય સંયતના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ?

ઉત્તર—બે પ્રકાર કહ્યા છે. ૧ સાતિચાર ને ૨ નિરતિચાર. અતિચારયુક્ત સાધુને દીક્ષાપર્યાય છેદી ફરીને મહાવ્રત અપાય તે સાતિચાર છેદોપસ્થાપનીય કહેવાય અને નવદીક્ષિત સાધુને તથા શ્રી પાર્શ્વનાથના તીર્થમાંથી શ્રીમહાવીરસ્વામીના તીર્થમાં પ્રવેશ કરનાર સાધુને ફરી મહાવ્રત આપવા તે નિરતિચાર છેદોપસ્થાપનીય કહેવાય છે. છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્રવાળા સાધુ પહેલા ને છેલ્લા તીર્થંકરના તીર્થમાં જ હોય છે.

પરિહારવિશુદ્ધિક સંયતના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ?

ઉત્તર—બે પ્રકાર કહ્યા છે. ૧ નિર્વિશમાનક

---

૧. આવો વ્યપદેશ ભરત ઐરવત ક્ષેત્રમાં પહેલા-છેલ્લા તીર્થંકરના તીર્થમાં વર્ત્તતા સાધુઓને મહાવ્રતની આરોપણા કરતી વખત થાય છે તેમજ ત્રેવીશમા તીર્થંકરના સાધુઓ ચોવીશમા તીર્થંકરના તીર્થમાં દાખલ થાય તેમને પણ થાય છે.

(તપ કરનાર) ને ૨ નિર્વિષ્ટકાયિક[1] (પરિહારવિશુદ્ધિક ચારિત્ર સેવી લીધું હોય તે—અનુચર.)

સૂક્ષ્મસંપરાયસંયતના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે?

ઉત્તર—બે પ્રકાર કહ્યા છે. ૧ સંક્લિશ્યમાનક (ઉપશમશ્રેણીથી પડતો), ૨ વિશુદ્ધમાનક (ઉપશમશ્રેણિ કે ક્ષપકશ્રેણિ પર ચડતો).

યથાખ્યાતસંયતના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે?

ઉત્તર—બે પ્રકાર કહ્યા છે. ૧ છદ્મસ્થ (૧૧ મે, ૧૨ મે ગુણસ્થાને) ૨ કેવળી (૧૩ મે, ૧૪ મે ગુણસ્થાને)

સામાયિક ચારિત્ર સ્વીકાર્યા પછી ચાર મહાવ્રતરૂપ પ્રધાન ધર્મને મન, વચન, કાયાથી-ત્રિવિધે જે પાળે તે સામાયિકસંયત કહેવાય.

પૂર્વના પર્યાયનો છેદ કરી જે પોતાના આત્માને પાંચ મહાવ્રતરૂપ ધર્મમાં સ્થાપે તે છેદોપસ્થાપનીયસંયત કહેવાય.

જે પાંચ મહાવ્રતરૂપ અને ઉત્તમોત્તમ ધર્મને

૧. આ સંયત પહેલા ને છેલ્લા તીર્થંકરના તીર્થમાં જ હોય છે.

મન, વચન, કાયાથી ત્રિવિધે પાળતો અમુક પ્રકારનું તપ કરે તે પરિહારવિશુદ્ધિકસંયત કહેવાય.

જે સંજ્વલન લોભના અણુઓને વેદતો ચારિત્ર-મોહને ઉપશમાવે કે ક્ષય કરે તે સૂક્ષ્મસંપરાયસંયત કહેવાય. તે યથાખ્યાતસંયતથી કાંઇક ન્યૂન હોય છે.

મોહનીય કર્મ ઉપશાંત કે ક્ષીણ થયા પછી જે છદ્મસ્થ હોય કે જિન હોય તે યથાખ્યાતસંયત કહેવાય[1] છે.

૨ બીજું વેદ દ્વાર—

સામાયિકસંયત વેદવાળો હોય કે અવેદક હોય ?

ઉત્તર—વેદક હોય અને અવેદક પણ હોય. નવમા ગુણઠાણા સુધી સામાયિકસંયત કહેવાય છે. નવમે ગુણઠાણે વેદનો ઉપશમ કે ક્ષય થાય છે તેથી ત્યાં સામાયિકસંયત અવેદક હોય છે. તેના પૂર્વવર્ત્તી ગુણસ્થાનમાં સવેદક હોય છે. તે ત્રણે વેદવાળા હોય છે. છેદોપસ્થાપનીય માટે પણ સામાયિકસંયત

---

૧. પ્રથમના બે સંયત ૬–૭–૮–૯ મા ગુણઠાણા સુધી હોય છે, ત્રીજું છઠ્ઠે સાતમે જ હોય છે, ચોથું દશમે ગુણઠાણે હોય છે ને પાંચમું ૧૧–૧૨–૧૩–૧૪ એ ચાર ગુણઠાણે હોય છે.

પ્રમાણે જાણવું. પરિહારવિશુદ્ધિકસંયત પુરુષવેદી કે કૃતનપુંસકવેદી હોય છે. સૂક્ષ્મસંપરાય અને યથાખ્યાતસંયત અવેદક હોય છે.

૩ ત્રીજું રાગ દ્વાર—

સામાયિકસંયત સરાગી (રાગવાળો) હોય કે વીતરાગ હોય ?

ઉત્તર—સામાયિકસંયત, છેદોપસ્થાપનીયસંયત, પરિહારવિશુદ્ધિક સંયત ને સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત એ ચારે સંયત રાગવાળા હોય. યથાખ્યાતસંયત (૧૧-૧૨-૧૩-૧૪ ગુણસ્થાનવાળા) વીતરાગ હોય. તેના બે પ્રકાર (છદ્મસ્થ ને કેવળી) ઉપર કહ્યા પ્રમાણે જાણવા.

૪ ચોથું કલ્પ દ્વાર—

સામાયિકસંયત સ્થિતકલ્પમાં હોય કે અસ્થિતકલ્પમાં હોય ?

ઉત્તર—સ્થિતકલ્પમાં હોય ને અસ્થિતકલ્પમાં પણ હોય.

છેદોપસ્થાપનીયસંયત સ્થિતકલ્પમાં હોય કે અસ્થિતકલ્પમાં હોય ?

ઉત્તર—સ્થિતકલ્પપણામાં હોય, અસ્થિતકલ્પપણામાં ન હોય. અસ્થિતકલ્પ મધ્યના ૨૨ તીર્થંકરના તીર્થમાં ને મહાવિદેહમાં હોય છે. ત્યાં છેદોપસ્થાપનીયસંયત જ નથી.

પરિહારવિશુદ્ધિકસંયત માટે પણ તે જ પ્રમાણે સમજવું.

સૂક્ષ્મસંપરાયસંયત ને યથાખ્યાતસંયત માટે સામાયિકસંયત પ્રમાણે સમજવું.

કલ્પનો બીજો પ્રકાર—

સામાયિકસંયત જિનકલ્પમાં હોય? સ્થવિરકલ્પમાં હોય કે કલ્પાતીત હોય?

ઉત્તર—તે જિનકલ્પમાં હોય, સ્થવિરકલ્પમાં હોય ને કલ્પાતીતપણે પણ હોય.

છેદોપસ્થાપનીયસંયત ને પરિહારવિશુદ્ધિકસંયત જિનકલ્પમાં હોય? સ્થવિરકલ્પમાં હોય કે કલ્પાતીત હોય?

ઉત્તર—જિનકલ્પમાં હોય, સ્થવિરકલ્પમાં હોય, કલ્પાતીત ન હોય.

સૂક્ષ્મસંપરાયસંયત ને યથાખ્યાતસંયત જિન-
કલ્પમાં હોય, સ્થવિરકલ્પમાં હોય કે કલ્પાતીત હોય ?

ઉત્તર—જિનકલ્પ ને સ્થવિરકલ્પમાં ન હોય, કલ્પાતીત હોય.

૫ મું ચારિત્ર દ્વાર—

અહીં પુલાકાદિ પાંચ નિર્ગ્રંથરૂપ ચારિત્ર સમજવું તે કહે છે—

સામાયિકસંયત પુલાક હોય ? બકુશ હોય ? કુશીલ હોય ? નિર્ગ્રંથ હોય કે સ્નાતક હોય ?

ઉત્તર—પુલાક હોય, બકુશ હોય, કષાય કુશીલ હોય પણ નિર્ગ્રંથ કે સ્નાતક ન હોય.

છેદોપસ્થાપનીય માટે પણ એ જ પ્રમાણે સમજવું.

પરિહારવિશુદ્ધિક માટે શી રીતે સમજવું ?

ઉત્તર—તે પુલાક ન હોય, બકુશ ન હોય, પ્રતિસેવના કુશીલ ન હોય, નિર્ગ્રંથ ન હોય, સ્નાતક ન હોય; માત્ર કષાયકુશીલ હોય.

સૂક્ષ્મસંપરાય માટે એ જ પ્રમાણે સમજવું.

યથાખ્યાતસંયત નિર્ગ્રંથ હોય અથવા સ્નાતક હોય; બીજા ન હોય.

૬ ઠું પ્રતિસેવના દ્વાર—

સામાયિકસંયત પ્રતિસેવક-(ચારિત્રવિરાધક) હોય કે અપ્રતિસેવક-(ચારિત્રનો અવિરાધક) હોય ?

ઉ૦-પ્રતિસેવક હોય અને અપ્રતિસેવક પણ હોય.

જો પ્રતિસેવક હોય તો અહિંસાદિ મૂળગુણનો પ્રતિસેવક હોય કે પ્રત્યાખ્યાનાદિ ઉત્તરગુણનો પ્રતિસેવક હોય ?

ઉત્તર—મૂળગુણનો પ્રતિસેવક (વિરાધક) હોય અને ઉત્તરગુણનો પણ પ્રતિસેવક હોય. મૂળગુણની વિરાધના કરતો પાંચ આશ્રવમાંથી કોઇ એક આશ્રવને સેવે તથા ઉત્તરગુણની વિરાધના કરતો દશ પ્રકારના પ્રત્યાખ્યાનમાંથી કોઇ એક પ્રત્યાખ્યાનને વિરાધે.

છેદોપસ્થાપનીયસંયત માટે એ જ પ્રમાણે જાણવું.

પરિહારવિશુદ્ધિક સંયત પ્રતિસેવક (વિરાધક) હોય કે અપ્રતિસેવક (અવિરાધક) હોય ?

ઉત્તર—અપ્રતિસેવક હોય, પ્રતિસેવક ન હોય.

સૂક્ષ્મસંપરાય ને યથાખ્યાતસંયત માટે પણ એ પ્રમાણે જ જાણવું.

૭ મું જ્ઞાન દ્વાર—

સામાયિકસંયતને કેટલાં જ્ઞાન હોય ?

ઉત્તર—બે, ત્રણ કે ચાર જ્ઞાન હોય. એ પ્રમાણે સૂક્ષ્મસંપરાય સુધી જાણવું. (એ ચાર જ્ઞાન ભજનાએ હોય.)

યથાખ્યાતસંયતને ૧૧ મે, ૧૨ મે ગુણઠાણે ચાર જ્ઞાન ભજનાએ હોય અને ૧૩ મે, ૧૪મે ગુણઠાણે કેવળજ્ઞાન નિર્ણીત હોય.

૭ મું શ્રુત દ્વાર—

સામાયિકસંયત કેટલું શ્રુત ભણે ?

ઉત્તર—જઘન્ય આઠ પ્રવચનમાતારૂપ શ્રુતનું અધ્યયન કરે, ઉત્કૃષ્ટ ચૌદ પૂર્વ સુધી અધ્યયન કરે.

છેદોપસ્થાપનીયસંયત માટે એ જ પ્રમાણે સમજવું.

પરિહારવિશુદ્ધિકસંયત કેટલું શ્રુત ભણે ?

ઉત્તર—જઘન્ય નવમા પૂર્વની ત્રીજી આચાર વસ્તુ સુધી ભણે, ઉત્કૃષ્ટ અપૂર્ણ દશ પૂર્વ ભણે.

સૂક્ષ્મસંપરાયસંયત માટે સામાયિકસંયત પ્રમાણે સમજવું.

યથાખ્યાતસંયત કેટલું શ્રુત ભણે ?

ઉત્તર—જઘન્ય અષ્ટપ્રવચનમાતારૂપ શ્રુત ભણે અને ઉત્કૃષ્ટ ચૌદ પૂર્વ ભણે અથવા શ્રુતરહિત (કેવળજ્ઞાની) હોય.

૮ મું તીર્થ દ્વાર—

સામાયિકસંયત તીર્થમાંજ હોય કે તીર્થના અભાવમાં પણ હોય ?

ઉત્તર—તીર્થમાં હોય અને અતીર્થમાં પણ હોય.

જો અતીર્થમાં પણ હોય તો તીર્થંકર હોય કે પ્રત્યેકબુદ્ધ હોય ?

ઉત્તર—તીર્થંકર હોય અને પ્રત્યેકબુદ્ધ પણ હોય.

છેદોપસ્થાપનીય ને પરિહારવિશુદ્ધિકસંયત તીર્થમાંજ હોય, અતીર્થમાં ન હોય. સૂક્ષ્મસંપરાય

ને યથાખ્યાતસંયત માટે સામાયિકસંયત પ્રમાણે જાણવું.

૯ મું લિંગ દ્વાર—

સામાયિકસંયત સ્વલિંગ (સાધુના વેશ) માં હોય, અન્યલિંગ (તાપસાદિના વેશ) માં હોય કે ગૃહસ્થલિંગમાં હોય ?

ઉત્તર—દ્રવ્યલિંગને આશ્રયી સ્વલિંગમાં હોય, અન્યલિંગમાં હોય અને ગૃહસ્થલિંગમાં પણ હોય. ભાવલિંગને આશ્રયી સ્વલિંગમાં જ હોય.

પરિહારવિશુદ્ધિક સ્વલિંગમાં હોય, અન્યલિંગમાં હોય કે ગૃહસ્થલિંગમાં હોય ?

ઉત્તર—તે દ્રવ્યલિંગ, ભાવલિંગને આશ્રયી સ્વલિંગમાં જ હોય, અન્યલિંગમાં કે ગૃહસ્થલિંગમાં ન હોય.

છેદોપસ્થાપનીય, સૂક્ષ્મસંપરાય ને યથાખ્યાત માટે સામાયિકસંયત પ્રમાણે જાણવું એટલે કે તે ત્રણે લિંગમાં હોય.

૧૦ મું શરીર દ્વાર—

સામાયિક સંયતને કેટલાં શરીર હોય ?

ઉત્તર—ત્રણ, ચાર કે પાંચ શરીર હોય. ત્રણ શરીર હોય ત્યારે ઔદારિક, તૈજસ ને કાર્મણ શરીર હોય, ચાર શરીર હોય ત્યારે ઔદારિક, તૈજસ, કાર્મણ ને વૈક્રિય શરીર હોય. પાંચ શરીર હોય ત્યારે ઔદારિક, તેજસ, કાર્મણ, વૈક્રિય ને આહારક શરીર હોય.

છેદોપસ્થાપનીય માટે પણ એ જ પ્રમાણે સમજવું.

પરિહારવિશુદ્ધિક, સૂક્ષ્મસંપરાય ને યથાખ્યાત-સંયતને ઔદારિક, તૈજસ ને કાર્મણ ત્રણ શરીર જ હોય.

૧૧ મું ક્ષેત્ર દ્વાર—

સામાયિકસંયત કર્મભૂમિમાં હોય કે અકર્મ-ભૂમિમાં હોય ?

ઉત્તર—જન્મને અને સદ્ભાવને આશ્રયીને કર્મભૂમિમાં હોય, અકર્મભૂમિમાં ન હોય. સંહરણને આશ્રયીને અકર્મભૂમિમાં પણ હોય.

છેદોપસ્થાપનીયસંયત માટે એ જ પ્રમાણે સમજવું.

પરિહારવિશુદ્ધિકસંયત કર્મભૂમિમાં જ હોય, અકર્મભૂમિમાં ન હોય (એનું સંહરણ થતું નથી.)

સૂક્ષ્મસંપરાય ને યથાખ્યાતસંયત માટે સામાયિકસંયત પ્રમાણે જાણવું.

૧૨ મું કાળ દ્વાર—

સામાયિકસંયત ઉત્સર્પિણી કાળે હોય, અવસર્પિણી કાળે હોય કે નોઉત્સર્પિણીનોઅવસર્પિણી કાળે હોય ?

ઉત્તર-ઉત્સર્પિણી કાળે હોય, અવસર્પિણી કાળે હોય અને નોઉત્સર્પિણીનોઅવસર્પિણી કાળે પણ હોય.

જો ઉત્સર્પિણી કાળે હોય તો કયા આરામાં હોય?

ઉત્તર—જન્મને આશ્રયીને દુષમા, દુષમસુષમા ને સુષમદુષમા (બીજો, ત્રીજો ને ચોથો) એ ત્રણે આરે હોય, સદ્ભાવને આશ્રયી ત્રીજા ચોથામાં જ હોય. સંહરણને આશ્રયીને કોઈ પણ કાળે હોય.

જો અવસર્પિણી કાળે હોય તો જન્મ ને સદ્ભાવને આશ્રયીને સુષમદુષમા, દુષમસુષમા ને દુષમા (ત્રીજો, ચોથો ને પાંચમો આરો) એ ત્રણે આરે

હોય, બાકીના ત્રણ આરે ન હોય. સંહરણને આશ્રીને બધે આરે હોય.

નોઉત્સર્પિણીનોઅવસર્પિણી કાળે હોય તો મહાવિદેહમાં દુષમસુષમા સમાન આરે હોય એટલે ચોથા આરા જેવા ભાવ વર્તે ત્યાં હોય.

સામાયિકસંયત પ્રમાણે જ છેદોપસ્થાપનીય સંયત માટે સમજવું, પરંતુ એટલું વિશેષ કે જન્મ અને સદ્ભાવની અપેક્ષાએ ચારે પરિભાગમાં સુષમ-સુષમા, સુષમા, સુષમદુષમા ને દુષમસુષમા સમાન કાળે ન હોય એટલે જ્યાં આ ચારમાંથી એક કાળ કાયમ માટે વર્તે છે ત્યાં ન લાભે. સંહરણની અપે-ક્ષાએ ચારમાંથી કોઇ પણ એક પરિભાગમાં હોય.

પરિહારવિશુદ્ધિકસંયત કયે કાળે હોય ?

ઉત્તર—ઉત્સર્પિણી કાળે હોય, અવસર્પિણી કાળે હોય, નોઉત્સર્પિણીનોઅવસર્પિણી કાળે ન હોય, ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણીમાં હોય તો ત્રીજા, ચોથા ને પાંચમા આરાસમાન કાળે હોય, બીજા ત્રણ આરા-સમાન કાળે ન હોય.

પરિહારવિશુદ્ધિક ઉત્સિર્પિણી કાળે જન્મને

આશ્રી બીજા, ત્રીજા, ચોથા આરામાં હોય અને સદ્ભાવને આશ્રી ત્રીજા, ચોથા આરામાંજ હોય. અવસર્પિણી કાળે જન્મને આશ્રી ત્રીજા, ચોથામાં હોય અને સદ્ભાવને આશ્રી ત્રીજા, ચોથા, પાંચમા આરામાં પણ હોય.

સૂક્ષ્મસંપરાયસંયત જન્મ અને સદ્ભાવને આશ્રયીને ઉપર જણાવેલા ત્રણ કાળમાં હોય. આરાને આશ્રયીને સામાયિક સંયત પ્રમાણે હોય. યથાખ્યાતને આશ્રયીને તે જ પ્રમાણે જાણવું. સંહરણને આશ્રયી ને [1] છએ આરા સમાન કાળે જાણવું.

૧૩ મું ગતિ દ્વાર—

સામાયિક સંયત મરણ પામીને કઇ ગતિમાં જાય?

ઉત્તર—દેવગતિમાં જાય.

પ્રશ્ન—દેવગતિમાં જાય તો ભવનવાસીમાં જાય? વાણવ્યંતરોમાં જાય? જ્યોતિષીમાં જાય કે વૈમાનિકમાં જાય?

---

૧. સૂક્ષ્મસંપરાય કે યથાખ્યાત ચારિત્રીનું સંહરણ થતું નથી પરંતુ ત્યાં ગયા પછી તે ચારિત્ર પામે તેની અપેક્ષાએ છએ આરામાં લભ્ય થાય એમ કહ્યું છે.

ઉત્તર—ભવનવાસી, વાણવ્યંતર ને જ્યોતિષીમાં ન જાય; વૈમાનિકમાં જાય. વૈમાનિકમાં જઘન્ય પ્રથમ દેવલોકે ને ઉત્કૃષ્ટ અનુત્તર વિમાને જાય. તેમાં પણ અવિરાધક હોય તો ઈંદ્રપણેઉપજે, યાવત્ અહમિંદ્ર-પણે ઉપજે. અને વિરાધક હોય તો ભવનપત્યાદિ કોઈ પણ દેવમાં ઉપજે.

છેદોપસ્થાપનીય માટે એ પ્રમાણે સમજવું.

પરિહારવિશુદ્ધિક સંયત વૈમાનિકમાં જ ઉપજે. તે જઘન્ય સૌધર્મ કલ્પમાં ને ઉત્કૃષ્ટ આઠમા સહસ્રાર કલ્પમાં ઉપજે.

સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત અજઘન્યોત્કૃષ્ટ અનુત્તર વિમાનમાં ઉપજે.

યથાખ્યાત સંયત દેવગતિમાં ઉપજે તો અજ-ઘન્યોત્કૃષ્ટ અનુત્તર વિમાનમાં જ ઉપજે અથવા સિદ્ધિગતિને પામે.

(સ્થિતિ) દેવલોકમાં ઉપજતા સામાયિક સંય-તની સ્થિતિ જઘન્ય બે પલ્યોપમની ને ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીશ સાગરોપમની સમજવી.

છેદોપસ્થાપનીય સંયતની પણ એ પ્રમાણે જ સમજવી.

પરિહારવિશુદ્ધિકની જઘન્ય બે પલ્યોપમની ને ઉત્કૃષ્ટ અઢાર સાગરોપમની જાણવી.

સૂક્ષ્મસંપરાય ને યથાખ્યાતની વૈમાનિકમાં જાય તો તેત્રીશ સાગરોપમની સ્થિતિ સમજવી.

૧૪ મું સંયમસ્થાન દ્વાર—

સામાયિક સંયતના સંયમસ્થાન કેટલા કહ્યા છે?

ઉત્તર–અસંખ્યાત કહ્યા છે. એ જ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય સંયત ને પરિહારવિશુદ્ધિક સંયત માટે સમજવું.

સૂક્ષ્મસંપરાયના અસંખ્ય સ્થાનો કહ્યા છે અને તેની સ્થિતિ અંતર્મુહૂર્ત્તની કહી છે.

યથાખ્યાત સંયતનું સંયમસ્થાન એક જ કહ્યું છે.

(અલ્પબહુત્વ) યથાખ્યાત સંયતનું સંયમસ્થાન એક જ હોવાથી તે સર્વથી અલ્પ છે, તેથી સૂક્ષ્મસંપરાયના સ્થાન અંતર્મુહૂર્ત્ત સુધી રહેનારા અસંખ્યગુણા છે, તેથી પરિહારવિશુદ્ધિકના અસંખ્યાતગુણા છે, તેથી સામાયિક સંયત ને છેદોપસ્થાપનીય સંયતના અસંખ્યાતગુણા છે અને પરસ્પર સરખા છે.

૧૫ મું સન્નિકર્ષ (પર્યાય) દ્વાર—

સામાયિક સંયતના ચારિત્રના પર્યાયો[1] કેટલા હોય ?

ઉત્તર—અનંતા હોય. એ પ્રમાણે યથાખ્યાત સંયત સુધી જાણવું.

પ્ર૦–એક સામાયિક સંયત બીજા સામાયિક સંયતથી ચારિત્રપર્યાયની અપેક્ષાએ હીન હોય, અધિક હોય કે સમાન હોય ?

ઉત્તર—ચારિત્રપર્યાયે પરસ્પર હીન હોય, તુલ્ય હોય અને અધિક પણ હોય. અહીં હીનાધિકપણામાં છ સ્થાનપતિત હોય.

પ્રશ્ન—એક સામાયિક સંયત છેદોપસ્થાપનીય સંયતના વિજાતીય ચારિત્રપર્યવના સંબંધની અપેક્ષાએ શું હીન હોય, અધિક હોય કે તુલ્ય હોય ?

ઉત્તર—હીન હોય, અધિક હોય ને તુલ્ય પણ હોય. હીનાધિકમાં છ સ્થાનપતિત હોય.

---

૧. ચારિત્રની-શુદ્ધિ અશુદ્ધિના ઓછાવત્તાપણાને લીધે થયેલા ભેદો તે સંયમસ્થાન. તે દરેક સંયમસ્થાનમાં સર્વાકાશ પ્રદેશગુણિત સર્વાકાશપ્રદેશપ્રમાણ પર્યાયો હોય છે.

એ પ્રમાણે પરિહારવિશુદ્ધિક સંયતના સંબંધમાં પણ જાણવું.

સામાયિક સંયત સૂક્ષ્મસંપરાય સંયતના વિજાતીય ચારિત્રપર્યાયના સંબંધની અપેક્ષાએ હીન હોય, અધિક હોય કે તુલ્ય હોય ?

ઉત્તર—હીન હોય, તુલ્ય ન હોય, અધિક પણ ન હોય. હીન પણ અનંતગુણહીન સમજવા. એ પ્રમાણે યથાખ્યાત સંયત માટે પણ જાણવું.

છેદોપસ્થાપનીય પણ નીચેના ત્રણે ચારિત્રની અપેક્ષાએ છસ્થાનપતિત છે અને ઉપરના બે ચારિત્રની અપેક્ષાએ અનંતગુણહીન છે.

જેમ છેદોપસ્થાપનીય સંબંધે તેમજ પરિહારવિશુદ્ધિક સંબંધે સમજવું.

પ્રશ્ન—સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત સામાયિક સંયતના વિજાતીય પર્યાયોની અપેક્ષાએ શું હીન છે, અધિક છે કે તુલ્ય છે ?

ઉત્તર—તે હીન નથી, તુલ્ય નથી, પણ અધિક છે અને તે અનંતગુણ અધિક છે.

એ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય ને પરિહારવિશુદ્ધિકની સાથે જાણવું. પોતાના સજાતીય પર્યાયની અપેક્ષાએ કદાચ હીન હોય, કદાચ અધિક હોય ને કદાચ તુલ્ય હોય. હીન હોય તો અનંતગુણ હીન હોય ને અધિક હોય તો અનંતગુણ અધિક હોય.

પ્રશ્ન—સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત યથાખ્યાત સંયતના વિજાતીય ચારિત્રપર્યવોની અપેક્ષાએ હીન છે, અધિક છે કે તુલ્ય છે ?

ઉત્તર—હીન છે, તુલ્ય નથી અને અધિક પણ નથી. હીન પણ અનંતગુણ હીન છે. યથાખ્યાત સંયત નીચેના ચારે સંયતની અપેક્ષાએ હીન નથી, તુલ્ય નથી પણ અધિક છે. અને તે અનંતગુણાધિક છે. સ્વસ્થાનમાં હીન નથી, અધિક નથી પણ તુલ્ય છે.

(અલ્પબહુત્વ)પાંચે પ્રકારના સંયતમાં એમના જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ પર્યવોમાં કોણ કોનાથી ઓછા છે, વધતા છે, યાવત્ વિશેષાધિક છે ?

ઉત્તર—સામાયિક સંયત અને છેદોપસ્થાપનીય સંયત એ બંનેના જઘન્ય ચારિત્રપર્યવો પરસ્પર

સરખા અને સૌથી થોડા છે. તેથી પરિહારવિશુદ્ધિકના જઘન્ય પર્યવો અનંતગુણા છે અને તેથી તેના જ ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રપર્યવો અનંતગુણા છે. અને તેથી સામાયિક સંયત અને છેદોપસ્થાપનીય સંયતના ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રપર્યવો અનંતગુણા છે ને પરસ્પર સરખા છે. તેથી સૂક્ષ્મસંપરાયના જઘન્ય પર્યવો અનંતગુણા છે અને તેના જ ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રપર્યવો અનંતગુણા છે. તેથી યથાખ્યાતસંયતના અજઘન્ય ને અનુત્કૃષ્ટ ચારિત્રપર્યવો અનંતગુણા છે.

૧૬ મું યોગ દ્વાર—

સામાયિક સંયત સયોગી હોય કે અયોગી હોય?

ઉત્તર—સયોગી હોય, અયોગી ન હોય. સયોગી હોય તે મનયોગી-વચનયોગી-કાયયોગી હોય. એ પ્રમાણે સૂક્ષ્મસંપરાય સુધી જાણવું.

યથાખ્યાત સંયત સયોગી હોય કે અયોગી હોય?

ઉત્તર—સયોગી હોય અને અયોગી પણ હોય. સયોગી હોય તો ત્રણે યોગવાળા (૧૧-૧૨-૧૩ મે) હોય અને અયોગી ચૌદમે ગુણઠાણે વર્તતા હોય.

૧૭ મું ઉપયોગ દ્વાર—

સામાયિક સંયત સાકાર (જ્ઞાન) ઉપયોગી હોય કે અનાકાર (દર્શન) ઉપયોગી હોય ?

ઉત્તર—સાકાર ઉપયોગવાળા હોય અને અનાકાર ઉપયોગવાળા પણ હોય. એ પ્રમાણે યથાખ્યાત સુધી સમજવું. એટલું વિશેષ કે સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત સાકારોપયોગે જ હોય. અનાકારોપયોગે ન હોય.

૧૮ મું કષાય દ્વાર—

સામાયિક સંયત કષાયવાળા હોય કે કષાય રહિત હોય ?

ઉત્તર—કષાયવાળા હોય, કષાય રહિત ન હોય. કષાયવાળા તે ક્રોધ, માન, માયા, લોભ ચારે કષાયવાળા હોય. એ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય માટે સમજવું પરંતુ તે શ્રેણિગત હોય તો ચાર, ત્રણ, બે ને એક કષાયવાળા હોય. ચાર હોય તો ક્રોધાદિ ચાર, ત્રણ હોય તો માનાદિ ત્રણ, બે હોય તો માયા ને લોભ, એક હોય તો માત્ર સંજ્વલન લોભ જાણવો. છેદોપસ્થાપનીય માટે તે જ પ્રમાણે જાણવું.

પરિહારવિશુદ્ધિક સંયત માટે સકષાયી હોય

અને ચારે કષાય હોય એમ સમજવું; કારણ કે તે સંયત શ્રેણિગત હોતા નથી.

સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત એક સંજ્વલન લોભ કષાયવાળા હોય.

યથાખ્યાત સંયત સકષાયી હોય કે અકષાયી હોય?

ઉત્તર—અકષાયી હોય.

અકષાયી હોય તો ઉપશાંત કષાયી હોય કે ક્ષીણકષાયી હોય?

ઉત્તર—ઉપશાંત કષાયી હોય અને ક્ષીણકષાયી પણ હોય.

૧૯ મું લેશ્યા દ્વાર—

સામાયિક સંયત લેશ્યાવાળા હોય કે લેશ્યા રહિત હોય?

ઉત્તર—લેશ્યાવાળાં હોય, લેશ્યા રહિત ન હોય.

લેશ્યાવાળા હોય તો કેટલી લેશ્યા હોય?

ઉત્તર—છએ લેશ્યાઓ હોય. [1]છેદોપસ્થાપનીય માટે પણ એ પ્રમાણે સમજવું.

---

૧. ત્રણ શુભ લેશ્યા તેજો, પદ્મ ને શુક્લ સમજવી. બીજી ત્રણ અશુભ લેશ્યા કૃષ્ણ, નીલ ને કાપોત સમજવી. એમ કુલ છ સમજવી.

પરિહારવિશુદ્ધિક સંયત ત્રણ શુભ લેશ્યાવાળા હોય, અલેશી ન હોય.

સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત માત્ર શુકલ લેશ્યાવાળા હોય.

યથાખ્યાત સંયત લેશ્યાવાળા હોય અને લેશ્યા રહિત પણ હોય. લેશ્યાવાળા હોય તો પરમ શુક્લ લેશ્યાવાળા હોય. ચૌદમે ગુણઠાણે યથાખ્યાત સંયમી લેશ્યાવિનાના હોય.

૨૦ વીશમું પરિણામ દ્વાર—

સામાયિક સંયત ચડતા પરિણામવાળા હોય, પડતા પરિણામવાળા હોય કે સ્થિર પરિણામવાળા હોય ?

ઉત્તર-ચડતા પરિણામવાળા હોય, પડતા પરિણામવાળા હોય અને સ્થિર પરિણામવાળા પણ હોય. આ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય ને પરિહારવિ-શુદ્ધિક સંયત માટે જાણવું.

સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત શ્રેણીએ ચડતાં ચડતા પરિણામવાળા હોય અને શ્રેણીથી પડતાં પડતા પરિ-ણામવાળા હોય. સ્થિર પરિણામવાળા ન હોય.

યથાખ્યાત સંયત વધતા પરિણામવાળા હોય અને સ્થિર પરિણામવાળા હોય પણ પડતા પરિણામવાળા ન હોય.

(પરિણામનો કાળ) સામાયિક સંયત કેટલા કાળ સુધી વધતા પરિણામવાળા હોય ?

ઉત્તર–જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુહૂત્ત સુધી હોય.

એ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય ને પરિહારવિશુદ્ધિક માટે પણ જાણવું.

સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત જઘન્ય એક સમય ને ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુહૂર્ત્ત સુધી ચડતા પરિણામવાળા હોય અથવા પડતા પરિણામવાળા હોય, સ્થિરપરિણામી ન હોય.

યથાખ્યાત સંયત ચડતા પરિણામે જઘન્ય ને ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુહૂર્ત્ત હોય. સ્થિરપરિણામી જઘન્ય એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટ કિંચિત્ ન્યૂન પૂર્વ ક્રોડ સુધી (તેરમે ગુણઠાણે વર્ત્તતા) હોય.

૨૧ મું બંધ દ્વાર—

સામાયિક સંયત કેટલી કર્મપ્રકૃતિઓ બાંધે ?

ઉત્તર–આઠ કર્મપ્રકૃતિઓ બાંધે અથવા સાત બાંધે. જ્યારે આયુ કર્મ બાંધે ત્યારે આઠ બાંધે તે સિવાયના કાળે સાત બાંધે. એ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય ને પરિહારવિશુદ્ધિક માટે પણ સમજવું.

સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત મોહનીય ને આયુ વિના ૭ પ્રકૃતિઓ બાંધે.

યથાખ્યાત સંયત બાંધે તો (૧૧-૧૨-૧૩ મે) એક વેદનીયકર્મ જ બાંધે અથવા ચૌદમે ગુણઠાણે અબંધક હોય.

૨૨ મું વેદન દ્વાર—

સામાયિક સંયત કેટલી કર્મપ્રકૃતિઓને વેદે (અનુભવે) ?

ઉત્તર–તે અવશ્ય આઠ કર્મપ્રકૃતિઓને વેદે. એ પ્રમાણે સૂક્ષ્મસંપરાય સુધી જાણવું.

યથાખ્યાત સંયત કેટલી કર્મપ્રકૃતિઓને વેદે ?

ઉત્તર–સાત કર્મ પ્રકૃતિઓને વેદે અથવા ચાર કર્મપ્રકૃતિઓને વેદે. સાતને વેદે ત્યારે મોહનીય કર્મ વિનાની સાત (૧૧ મે, ૧૨ મે) સમજવી. ચારને

વેદે ત્યારે આયુ, નામ, ગોત્ર ને વેદનીય એ ચાર પ્રકૃતિઓ (૧૩ મે ૧૪ મે ગુણઠાણે વર્તતાં) સમજવી.

૨૩ મું ઉદીરણા દ્વાર—

સામાયિક સંયત કેટલી કર્મપ્રકૃતિઓને ઉદીરે?

ઉત્તર—સાત કર્મપ્રકૃતિઓને ઉદીરે, આઠ કર્મ-પ્રકૃતિઓને ઉદીરે અથવા છ કર્મપ્રકૃતિઓને ઉદીરે. સાતને ઉદીરે ત્યારે આયુ વિના સાત સમજવી. આઠને ઉદીરે ત્યારે બધી કર્મપ્રકૃતિઓને ઉદીરે એમ સમજવું અને છને ઉદીરે તો આયુ ને વેદનીય વિના છને ઉદીરે એમ સમજવું.

એ જ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય ને પરિહારવિશુદ્ધિક માટે સમજવું.

સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત છને ઉદીરે અથવા પાંચને ઉદીરે. છને ઉદીરે તો આયુ ને વેદનીય વિના છ કર્મપ્રકૃતિ સમજવી. પાંચને ઉદીરે ત્યારે આયુ, વેદનીય ને મોહનીય વિના પાંચ સમજવી.

યથાખ્યાત સંયત પાંચને ઉદીરે, બેને ઉદીરે અથવા અનુદીરક હોય. પાંચને ઉદીરે ત્યારે આયુ, વેદનીય ને મોહનીય વિના પાંચ પ્રકૃતિ (૧૧ મે ગુણ-

ઠાણે વર્તતા) સમજવી. બેને ઉદીરે ત્યારે નામ ને ગોત્ર એ બે કર્મપ્રકૃતિઓ (૧૩ મે ગુણઠાણે વર્તતા) સમજવી. અથવા અનુદીરક (૧૪ મે ગુણઠાણે વર્તતા) સમજવા.

૨૪ મું ઉપસંપદ-હાન દ્વાર—

સામાયિક સંયત સામાયિકસંયતપણાનો ત્યાગ કરતો શું છાંડ અને શું પ્રાપ્ત કરે ?

ઉત્તર—સામાયિકસંયતપણાનો ત્યાગ કરે અને છેદોપસ્થાપનીયપણું, સૂક્ષ્મસંપરાયપણું, અસંયમ કે સંયમાસંયમ (શ્રાવકપણું) પ્રાપ્ત કરે.

છેદોપસ્થાપનીય સંયત શું છોડે ને શું પ્રાપ્ત કરે ?

ઉત્તર—છેદોપસ્થાપનીયપણાનો ત્યાગ કરે અને સામાયિકસંયતપણું, પરિહારવિશુદ્ધિકપણું, સૂક્ષ્મ-સંપરાયપણું, અસંયમ કે દેશસંયમ પ્રાપ્ત કરે.

(પ્રથમ તીર્થંકરના સાધુ બીજા તીર્થંકરના શાસનમાં પ્રવેશ કરે ત્યારે છેદોપસ્થાનીયપણું છોડીને સામાયિકસંયતપણું સ્વીકારે.)

પરિહારવિશુદ્ધિક સંયત પરિહારવિશુદ્ધિકપણું

છોડી ગચ્છમાં પ્રવેશ કરે ત્યારે છેદોપસ્થાપનીયપણું પ્રાપ્ત કરે અને દેવગતિમાં જાય તો અસંયતપણું પામે.

સૂક્ષ્મસંપરાયસંયત સૂક્ષ્મસંપરાયપણું છોડી [1]સામાયિકસંયતપણું, [2]છેદોપસ્થાપનીયપણું, યથાખ્યાતસંયતપણું કે અસંયમ પ્રાપ્ત કરે.

યથાખ્યાતસંયત યથાખ્યાતસંયતપણું છોડી સૂક્ષ્મસંપરાયપણું પ્રાપ્ત કરે, અસંયમી થાય અથવા સિદ્ધિગતિને પ્રાપ્ત કરે.

૨૫ મું સંજ્ઞા દ્વાર—

સામાયિક સંયત સંજ્ઞોપયુક્ત એટલે આહારાદિમાં આસક્ત હોય કે નોસંજ્ઞોપયુક્ત એટલે આહારાદિમાં આસક્તિરહિત હોય ?

ઉત્તર—સંજ્ઞોપયુક્ત હોય અને અસંજ્ઞોપયુક્ત પણ હોય. એ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય અને પરિહારવિશુદ્ધિક સંયત માટે જાણવું.

સૂક્ષ્મસંપરાય ને યથાખ્યાત નોસંજ્ઞોપયુક્ત જ

---

૧. સામાયિક સંયતથી ચડયો હોય તો. ૨. છેદોપસ્થાપનીયથી ચડયો હોય તો.

હોય અર્થાત્ આહારાદિ કરતા છતાં તેમાં આસક્તિ રહિત હોય, સંજ્ઞોપયુક્ત ન હોય.

૨૬ મું આહારક દ્વાર—

સામાયિક સંયત આહારક હોય કે અનાહારક હોય?

ઉત્તર–આહારક હોય, અનાહારક ન હોય. એ પ્રમાણે સૂક્ષ્મસંપરાય સુધી જાણવું.

યથાખ્યાત સંયત (૧૧–૧૨–૧૩ મે) આહારક હોય અને (કેવલિસમુદ્ઘાતના ત્રીજા, ચોથા ને પાંચમા સમયે અને ૧૪ મે) અનાહારક પણ હોય.

૨૭ મું ભવ દ્વાર—

સામાયિક સંયત કેટલા ભવ ગ્રહણ કરે ?

ઉત્તર–જઘન્ય એક ભવ કરે અને ઉત્કૃષ્ટ આઠ ભવ કરે. એ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય માટે સમજવું.

પરિહારવિશુદ્ધિક કેટલા ભવ કરે ?

ઉત્તર–જઘન્ય એક ભવ કરે. ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ ભવ કરે. એ પ્રમાણે યથાખ્યાતસંયત સુધી સમજવું.

૨૮ મું આકર્ષ દ્વાર—

સામાયિકસંયત એક ભવમાં ગ્રહણ કરી શકાય

એવા કેટલા આકર્ષ કરે અર્થાત્ એક ભવમાં કેટલી વાર સામાયિકસંયત પ્રાપ્ત કરે ?

ઉત્તર–જઘન્ય એક અને ઉત્કૃષ્ટ શતપૃથક્ત્વ આકર્ષ કરે.

છેદોપસ્થાપનીયસંયત જઘન્ય એક ને ઉત્કૃષ્ટ વીશ પૃથક્ત્વ [1]આકર્ષ કરે.

પરિહારવિશુદ્ધિક જઘન્ય એક ને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ આકર્ષ કરે, કારણ કે એક ભવમાં ત્રણ વાર પરિહાર-વિશુદ્ધિકપણું ગ્રહણ કરી શકાય છે.

સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત જઘન્ય એક ને ઉત્કૃષ્ટ ચાર આકર્ષ કરે. ઉપશમશ્રેણી એક ભવમાં બે વાર થતી હોવાથી અને તે દરેકમાં સંક્લિશ્યમાન ને વિશુધ્યમાન બે પ્રકારના સૂક્ષ્મસંપરાય હોવાથી ચાર વાર તેની પ્રાપ્તિ કહી છે.

યથાખ્યાત સંયત જઘન્ય એક અને ઉત્કૃષ્ટ બે આકર્ષ કરે. ઉપશમશ્રેણી એક ભવમાં બે વાર થતી હોવાથી. ૧૧ મે ગુણઠાણે આ આકર્ષ સમજવા.

---

૧. આનો હેતુ સમજાવેલો નથી.

હવે અનેક ભવ આશ્રયી કહે છે—

સામાયિક સંયત અનેક ભવમાં જઘન્ય બે અને ઉત્કૃષ્ટ સહસ્ત્રપૃથક્ત્વ (બે હજારથી નવ હજાર) આકર્ષ કરે.

છેદોપસ્થાપનીય સંયત અનેક ભવમાં જઘન્ય બે અને ઉત્કૃષ્ટ નવ સો ઉપર ને હજારની અંદર આકર્ષ કરે.[1]

પરિહારવિશુદ્ધિક સંયતને જઘન્ય બે ને ઉત્કૃષ્ટ સાત, સૂક્ષ્મસંપરાય સંયતને જઘન્ય બે ને ઉત્કૃષ્ટ નવ અને યથાખ્યાત સંયતને જઘન્ય બે ને ઉત્કૃષ્ટ પાંચ આકર્ષ કહ્યા છે તે આ પ્રમાણે—

પરિહારવિશુદ્ધિક સંયત એક ભવમાં ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ વાર પ્રાપ્ત કરે છે અને તે ત્રણ ભવમાં થઇ શકે છે, તેમાં પહેલા ભવમાં ત્રણ, બીજા ભવમાં બે અને ત્રીજા ભવમાં બે થતા હોવાથી કુલ સાત આકર્ષ થાય છે.

સૂક્ષ્મસંપરાયના એક ભવમાં ચાર આકર્ષ થાય છે ને સૂક્ષ્મસંપરાય ત્રણ ભવમાં પ્રાપ્ત થાય છે.

---

૧. આનો પણ હેતુ સમજાવેલો નથી.

તેમાં પહેલા ભવમાં ચાર, બીજા ભવમાં ચાર ને ત્રીજા ભવમાં એક એમ કુલ નવ આકર્ષ થાય છે.

યથાખ્યાત ચારિત્ર ત્રણ ભવમાં પ્રાપ્ત થાય છે. તેમાં પહેલા ભવમાં બે, બીજા ભવમાં બે ને ત્રીજા ભવમાં એક-એમ કુલ પાંચ આકર્ષ થાય છે.

૨૯ મું સંયતપણાની સ્થિતિ (કાળ) નું દ્વાર—

એક જીવ આશ્રયી

સામાયિક સંયત કાળથી કયાંસુધી હોય ?

ઉત્તર—જઘન્ય એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટ કાંઇક ઊણા નવ વરસે ન્યૂન ક્રોડ પૂર્વ સુધી હોય. એ પ્રમાણે છેદોપસ્થાપનીય માટે પણ સમજવું. પરિહાર-વિશુદ્ધિક જઘન્ય એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટ ૨૯ વર્ષ ઊણ ક્રોડ પૂર્વ સુધી હોય. સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત જઘન્ય એક સમય ને ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુહૂર્ત્ત હોય. યથાખ્યાત સંયત માટે સામાયિક સંયત પ્રમાણે સમજવું

અનેક જીવ આશ્રયી સામાયિક સંયત કેટલા કાળ સુધી શાસનમાં પામીએ ? એટલે કે સામાયિક સંયતો કાળથી ક્યાં સુધી હોય ?

ઉત્તર—સર્વકાળ હોય.

છેદોપસ્થાપનીય સંયતો કાળથી ક્યાં સુધી હોય?

ઉત્તર—જઘન્ય અઢીસો વર્ષ સુધી હોય ને ઉત્કૃષ્ટ પચાસ લાખ ક્રોડ સાગરોપમ સુધી હોય.

(ઉત્સર્પિણીમાં પ્રથમ તીર્થંકરનું શાસન અઢીસો વર્ષ સુધી જ હોય તેમાં છેદોપસ્થાપનીય સંયત હોય અને અવસર્પિણીમાં પ્રથમ તીર્થંકરનું શાસન પચાસ લાખ ક્રોડ સાગરોપમ સુધી હોય તેમાં છેદોપસ્થાપનીય સંયત હોય.) સામાયિક સંયત મહાવિદેહની અપેક્ષાએ સર્વ કાળ હોય.

પરિહારવિશુદ્ધિક સંયતો કાળથી કેટલા કાળ સુધી હોય ?

ઉત્તર—જઘન્ય કાંઈક ઊણા બસો વર્ષ સુધી હોય ને ઉત્કૃષ્ટ કાંઈક ન્યૂન બે પૂર્વ કોટી વર્ષ સુધી હોય.

અહીં કાંઇક ન્યૂન તે ૫૮ વર્ષ ન્યૂન બસો વર્ષ સમજવા. તે આ પ્રમાણેઃ–ઉત્સર્પિણીમાં પ્રથમ તીર્થંકરની પાસે સો વરસના આયુષ્યવાળો મનુષ્ય પરિહારવિશુદ્ધિક ચારિત્ર ગ્રહણ કરે અને તેના જીવિતના અંતે તેની પાસે સો વરસના આયુષ્યવાળો

બીજો કોઇ મનુષ્ય પરિહારવિશુદ્ધિક ચારિત્ર ગ્રહણ કરે, ત્યારપછી તેની પાસે કોઇ ગ્રહણ કરી શકે નહીં; કારણ કે પરિહારવિશુદ્ધિક ચારિત્ર તીર્થંકર ભગવાન પાસે અથવા તીર્થંકર ભગવાનની પાસે જેમણે પરિહારવિશુદ્ધિક ચારિત્ર સ્વીકાર્યું હોય તેમની પાસે જ લઇ શકાય છે. એમ બસો વર્ષ થાય પરંતુ પ્રત્યેકને ૨૯ વરસ પછી જ એ ચારિત્રની પ્રતિપત્તિ થતી હોવાથી ૫૮ વર્ષ ન્યૂન બસો વરસ સમજવા. આ વ્યાખ્યા ટીકાકારની છે. ચૂર્ણિકારની વ્યાખ્યા પણ એ જ પ્રમાણે છે. પરંતુ તે અવસર્પિણીના છેલ્લા તીર્થંકરની અપેક્ષાએ છે. ઉત્કૃષ્ટ કાળ દેશે ઊણા બે પૂર્વકોટી વર્ષ છે તે આ પ્રમાણે—

પ્રથમ તીર્થંકરની પાસે ક્રોડ પૂર્વના આયુષ્યવાળો કોઇ પરિહારવિશુદ્ધિક ચારિત્ર ગ્રહણ કરે. તેના ભવને અંતે તેની પાસે બીજો કોઇ ક્રોડ પૂર્વના આયુષ્યવાળો પરિહારવિશુદ્ધિક ચારિત્ર ગ્રહણ કરે. તે બંનેની મળીને પ્રારંભના ૨૯-૨૯ કુલ ૫૮ વર્ષે ન્યૂન બે ક્રોડ પૂર્વની સ્થિતિ જાણવી.

એક જીવ આશ્રયી સામાયિક સંયતાદિનો કાળ કહ્યો છે તેની સ્પષ્ટતા—

સામાયિક ચારિત્રની પ્રાપ્તિ પછી તુરતજ મરણ થાય તેની અપેક્ષાએ જઘન્ય એક સમય જાણવો અને ઉત્કૃષ્ટ નવવર્ષ ન્યૂન પૂર્વકોટી વર્ષ છે, તેની ગણના ગર્ભસમયથી માંડીને કરવી. જન્મસમયથી માંડીને કરીએ તો આઠ વર્ષ ન્યૂન પૂર્વકોટી વર્ષ સમજવા.

પરિહારવિશુદ્ધિકનો કાળ જઘન્ય એક સમય તત્કાળ મરણની અપેક્ષાએ જાણવો. ઉત્કૃષ્ટ કાંઇક ન્યૂન ૨૯ વર્ષ ઓછી પૂર્વકોટી કહી છે તે ક્રોડપૂર્વના આયુષ્યવાળો કોઇ કાંઇકિ ન્યૂન નવ વરસની ઉમરે ચારિત્ર ગ્રહણ કરે તેને વીશ વરસનો દીક્ષાપર્યાય થાય ત્યારે દૃષ્ટિવાદની અનુજ્ઞા મળે. ત્યારપછી તે પરિહારવિશુદ્ધિક ચારિત્ર ગ્રહણ કરી શકે. તેની ૧૮ માસની સ્થિતિ છે છતાં અવિચ્છિન્ન પરિણામે જીવન પર્યંત પાળે તેની અપેક્ષાએ તેટલો કાળ જાણવો.

યથાખ્યાત સંયતને ઉપશમાવસ્થામાં મરણની અપેક્ષાએ એક સમય અને કેવળીપણાની અવસ્થાએ દેશોન પૂર્વકોટી કાળ હોય.

૩૦ ત્રીશમું અંતર દ્વાર—

એક સામાયિક સંયત ને બીજા સામાયિક સંયત વચ્ચે નવી પ્રાપ્તિમાં કેટલા કાળનું અંતર હોય ?

ઉત્તર—જઘન્ય એક સમય ને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતા વર્ષોનું હોય. એ રીતે યથાખ્યાત સુધી સમજવું.

સામાયિક સંયતોનું કેટલું અંતર હોય?

ઉત્તર—અંતર ન હોય.

છેદોપસ્થાપનીય સંયતોને કેટલું અંતર હોય?

ઉત્તર—જઘન્ય ત્રેસઠ હજાર વર્ષો ને ઉત્કૃષ્ટ અઢાર કોડાકોડી સાગરોપમનું અંતર હોય.

પરિહારવિશુદ્ધિક સંયતોને કેટલું અંતર હોય?

ઉત્તર—જઘન્ય ચોરાશી હજાર વર્ષ અને ઉત્કૃષ્ટ અઢાર કોડાકોડી સાગરોપમનું અંતર હોય.

સૂક્ષ્મસંપરાય સંયતોને જઘન્ય એક સમય ને ઉત્કૃષ્ટ છ માસનું અંતર હોય.

યથાખ્યાત સંયતોને અંતર ન હોય.

ઉપર છેદોપસ્થાપનીય સંયતનું જઘન્ય અંતર ૬૩૦૦૦ વર્ષનું કહ્યું છે તે અવસર્પિણીનો છઠ્ઠો આરો ને ઉત્સર્પિણીનો પહેલો ને બીજો આરો એ ત્રણ આરા ૨૧૦૦૦-૨૧૦૦૦ વર્ષના હોવાથી જઘન્ય અંતર એ પ્રમાણે સમજવું. ઉત્કૃષ્ટ અંતર ઉત્સર્પિણીના

ચોથા આરાના પ્રારંભમાં ૨૪ મા તીર્થંકર નિર્વાણ પામ્યા પછી છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર ન હોય તેથી તેનો ચોથો, પાંચમો ને છઠ્ઠો તથા અવસર્પિણીનો પહેલો, બીજો ને ત્રીજો એ છ આરા કુલ ૧૮ કોડા-કોડી સાગરોપમના હોવાથી ઉત્કૃષ્ટ અંતર એટલું સમજવું. ઉત્સર્પિણીના ચોથા આરાના પ્રારંભમાં ને અવસર્પિણીના ત્રીજા આરાના અંતમાં થોડો થોડો કાળ છેદોપસ્થાપનીય હોય છે પણ તે અલ્પકાળ હોવાથી ગણેલ નથી.

પરિહારવિશુદ્ધિક ચારિત્ર અવસર્પિણીના પાંચમા છઠ્ઠા આરામાં ને ઉત્સર્પિણીના પહેલા બીજા આરામાં ન હોવાથી એ ચાર આરાના ૮૪ હજાર વર્ષનું જઘન્ય અંતર [1]સમજવું. ઉત્કૃષ્ટ અંતર ૧૮ કોડા-કોડી સાગરોપમનું છેદોપસ્થાપનીય પ્રમાણે સમજવું.

૩૧ મું સમુદ્ઘાત દ્વાર—

સામાયિક સંયતને કેટલા સમુદ્ઘાત હોય ?

---

૧. અહીં અવસર્પિણીના પાંચમા આરાના આરંભના પરિહાર-વિશુદ્ધિકના કાળની અને ઉત્સર્પિણીના ત્રીજા આરાના પ્રારંભના પરિહારવિશુદ્ધિક સ્વીકારવાના. કાળની અલ્પતાને કારણે વિવક્ષા કરી નથી, માટે ૮૪૦૦૦ વર્ષ કહ્યાં છે એમ સમજવું.

ઉત્તર—છ સમુદ્ઘાત હોય. ૧ વેદના, ૨ કષાય, ૩ મરણ, ૪ વૈક્રિય, ૫ તૈજસ ને ૬ આહારક.

છેદોપસ્થાપનીય માટે પણ છ સમુદ્ઘાત સમજવા.

પરિહારવિશુદ્ધિકને ત્રણ સમુદ્ઘાત હોય. વેદના, કષાય ને મરણ.

સૂક્ષ્મસંપરાયને સમુદ્ઘાત ન હોય.

યથાખ્યાત સંયતને એક કેવળી સમુદ્ઘાત હોય.

૩૨ મું ક્ષેત્ર દ્વાર—

સામાયિક સંયત (વાળા જીવો) લોકના સંખ્યાતમા ભાગમાં હોય કે અસંખ્યાતમા ભાગમાં હોય ?

ઉત્તર—લોકના સંખ્યાતમા ભાગમાં ન હોય, અસંખ્યાતમા ભાગમાં હોય.

એ પ્રમાણે સૂક્ષ્મસંપરાય સુધી સમજવું.

યથાખ્યાત સંયત લોકના સંખ્યાતમા ભાગમાં ન હોય, સંખ્યાતા ભાગોમાં ન હોય, અસંખ્યાતમા ભાગમાં હોય, અસંખ્યાતા ભાગોમાં હોય અને સર્વ લોકવ્યાપ્ત પણ હોય.[1] (આ કેવળી સમુદ્ઘાતની અપેક્ષાએ સમજવું.)

---

૧. આ પાંચે સંયતવાળા જીવો આશ્રી ક્ષેત્ર સમજવું.

૩૩ મું સ્પર્શના દ્વાર—

સામાયિક સંયત લોકના સંખ્યાતમા ભાગને સ્પર્શે કે અસંખ્યાતમા ભાગને સ્પર્શે ?

ઉત્તર—જેટલા ભાગમાં હોય તેટલા ભાગને સ્પર્શે અર્થાત્ સામાયિક સંયતાદિ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગને સ્પર્શે અને યથાખ્યાત સંયતી યાવત્ આખા લોકને સ્પર્શે—અર્થાત્ ઉપર કહેલી અવગાહના પ્રમાણે સ્પર્શના જાણવી, તેમ છતાં અવગાહના કરતાં સ્પર્શના આસપાસના પ્રદેશોની પણ થતી હોવાથી સહેજ વધારે સમજવી.

૩૪ મું ભાવ દ્વાર—

સામાયિક સંયત કયા ભાવમાં હોય ?

ઉત્તર—ક્ષાયોપશમિક ભાવમાં હોય—એ પ્રમાણે સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત સુધી સમજવું.

યથાખ્યાત સંયત કયા ભાવમાં હોય ?

ઉત્તર—ઔપશમિકભાવમાં હોય અથવા ક્ષાયિક ભાવમાં હોય. (આ બે શ્રેણી આશ્રી સમજવું.)

૩૫ મું પરિમાણ દ્વાર—

સામાયિકસંયતો એક કાળે કેટલા હોય ?

ઉત્તર—પ્રતિપદ્યમાનની અપેક્ષાએ કદાચ હોય ને કદાચ ન હોય. હોય તો જઘન્ય એક, બે, ત્રણ હોય અને ઉત્કૃષ્ટ બે હજારથી નવ હજાર હોય. પૂર્વ-પ્રતિપન્ન જઘન્ય ને ઉત્કૃષ્ટ બે હજાર ક્રોડથી નવ હજાર ક્રોડ સુધી હોય.

છેદોપસ્થાપનીય એક સમયે કેટલા હોય?

પ્રતિપદ્યમાનની અપેક્ષાએ કોઇ સમયે હોય અને ન પણ હોય. હોય તો જઘન્ય એક, બે, ત્રણ અને ઉત્કૃષ્ટ બસોથી નવસો સુધી હોય. પૂર્વપ્રતિપન્નની અપેક્ષાએ કવચિત્ હોય, કવચિત્ ન હોય (ન હોય તે બાવીશ તીર્થંકરને વારે સમજવું.) હોય તો જઘન્ય ને ઉત્કૃષ્ટ બસોથી નવ સો ક્રોડ સુધી હોય.

પરિહારવિશુદ્ધિક સંયત પ્રતિપદ્યમાનની અપેક્ષાએ કવચિત્ હોય, કવચિત્ ન પણ હોય. હોય તો જઘન્ય એક, બે, ત્રણ ને ઉત્કૃષ્ટ બસોથી નવસો હોય. પૂર્વપ્રતિપન્ન કવચિત્ હોય, કવચિત્ ન હોય. હોય તો જઘન્ય એક, બે, ત્રણ હોય અને ઉત્કૃષ્ટ બે હજારથી નવ હજાર સુધી હોય.

સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત પ્રતિપદ્યમાન કવચિત્ હોય,

ક્વચિત્ ન હોય. હોય તો જઘન્ય એક, બે, ત્રણ હોય ને ઉત્કૃષ્ટ ૧૦૮ ક્ષપકશ્રેણીવાળા અને ૫૪ ઉપશમ-શ્રેણીવાળા હોય. કુલ ૧૬૨ હોય. પૂર્વપ્રતિપન્ન ક્વચિત્ હોય અને ક્વચિત્ ન હોય. હોય તો જઘન્ય એક, બે, ત્રણ હોય અને ઉત્કૃષ્ટ બસોથી નવ સો હોય.

યથાખ્યાતસંયતો પ્રતિપદ્યમાન ક્વચિત્ હોય, ક્વચિત્ ન હોય. હોય તો જઘન્ય એક, બે, ત્રણ ને ઉત્કૃષ્ટ ૧૬૨ ઉપર પ્રમાણે હોય. પૂર્વપ્રતિપન્ન જઘન્ય ને ઉત્કૃષ્ટ બે ક્રોડથી નવ ક્રોડ સુધી હોય.

છેદોપસ્થાપનીય સંયતમાં ઉત્કૃષ્ટ પરિમાણ પ્રથમ જિનના તીર્થની અપેક્ષાએ સંભવે છે. જઘન્ય સંખ્યા કહી છે તે સમજાતી નથી, કારણ કે પાંચમા આરાને અંતે તો પાંચ ભરત ને પાંચ ઐરવતમાં બે બે હોવાથી ૨૦ હોય. કોઇ આચાર્ય કહે છે કે-જઘન્ય પરિમાણ પણ પ્રથમ જિનના તીર્થને આશ્રયી સમજવું.

૩૬ છત્રીશમું અલ્પબહુત્વ દ્વાર—

પૂર્વોક્ત પાંચે પ્રકારના સંયત કોણ કોનાથી અલ્પ છે, અધિક છે અથવા સમાન છે?

ઉત્તર—સૂક્ષ્મસંપરાય સૌથી થોડા હોય, તેથી

પરિહારવિશુદ્ધિક સંખ્યાતગુણા હોય, તેથી યથાખ્યાત સંયત સંખ્યાતગુણા હોય, તેથી છેદોપસ્થાપનીય સંખ્યાતગુણા હોય, તેથી સામાયિક સંયત સંખ્યાતગુણા હોય. (એકંદર બધા સંયતો સંખ્યાતા જ હોવાથી આ પ્રમાણે સમજવું.)

આ હકીકત સ્પષ્ટ કરે છે—

સૂક્ષ્મ સંપરાયનો કાળ થોડો હોવાથી અને તે ઉત્કૃષ્ટ શતપૃથકત્વ જ હોવાથી થોડા કહ્યા છે.

પરિહારવિશુદ્ધિકનો કાળ વધારે હોવાથી અને તે ઉત્કૃષ્ટ સહસ્રપૃથકત્વ હોવાથી સૂક્ષ્મસંપરાયથી સંખ્યાતગુણા કહ્યા છે.

યથાખ્યાત સંયત ઉત્કૃષ્ટ કોટી પૃથકત્વ હોવાથી પરિહારવિશુદ્ધિકથી સંખ્યાતગુણા કહ્યા છે.

છેદોપસ્થાપનીય ઉત્કૃષ્ટ સો કોટી પૃથકત્વ હોવાથી યથાખ્યાતથી સંખ્યાતગુણા કહ્યા છે.

સામાયિક સંયત ઉત્કૃષ્ટ હજાર કોટી પૃથકત્વ હોવાથી છેદોપસ્થાપનીયથી સંખ્યાતગુણા કહ્યા છે.

इति श्रीभगवतीसूत्रपंचविंशातितमशतकात् उद्धरितं पंचसंयतप्रकरणं संपूर्ण ।

श्रीभगवतीसूत्रांतर्गतपंचविंशातितमशतकस्य

सप्तमोद्देशकः

षष्ठोद्देशके संयतानां स्वरूपमुक्तं, सप्तमेऽपि तदेवोच्यते इत्येवं सम्बन्धस्यास्येदमादिसूत्रम्–' कइ णं भंते !' इत्यादि, इहापि प्रज्ञापनादीनि द्वाराणि वाच्यानि, तत्र प्रज्ञापना-द्वारमधिकृत्योक्तम्–

कति णं भंते ! संजया पन्नत्ता ?, गोयमा ! पंच संजया पं०, तं०–सामाइयसंजए, छेदोवट्ठावणिय-संजए परिहारविसुद्धियसंजए सुहुमसंपरायसंजए अहक्खायसंजए, सामाइयसंजए णं भंते ! कतिविहे पन्नत्ते ?, गोयमा ! दुविहे पन्नत्ते, तं जहा—इत्त-रिए य आवकहिए य, छेओवट्ठावणियसंजए णं पुच्छा, गोयमा ! दुविहे प०, तं०—सातियारे य

निरतियारे य, परिहारविसुद्धियसंजए पुच्छा, गोयमा! दुविहे पं०, तं०—णिव्विसमाणए य निव्विट्ठकाइए य, सुहुमसंपरागपुच्छा, गोयमा! दुविहे पं०, तं०—संकिलिस्समाणए य विसुद्धमाणए य, अहक्खायसंजए पुच्छा, गोयमा! दुविहे पं०, तं०—छउमत्थे य केवली य ॥ सामाइयंमि उ कए चाउज्जामं अणुत्तरं धम्मं । तिविहेणं फासयंतो सामाइयसंजओ स खलु ॥ १ ॥ छेत्तूण उ परियागं पोराणं जो ठवेइ अप्पाणं । धम्मंमि पंचजामे छेदोवट्ठावणो स खलु ॥ २ ॥ परिहरइ जो विसुद्धं तु पंचयामं अणुत्तरं धम्मं । तिविहेणं फासयंतो परिहारियसंजओ स खलु ॥ ३ ॥ लोभाणु वेययंतो जो खलु उवसामओ व खवओ वा । सो सुहुमसंपराओ अहखाया ऊणओ किंचि ॥ ४ ॥ उवसंते खीणंमि व जो खलु कम्मंमि मोहणिज्जंमि । छउमत्थो व जिणो वा अहखाओ संजओ स खलु ॥ ५ ॥ (सूत्रं ७८६)

'कति णं भंते!' इत्यादि, 'सामाइयसंजए'त्ति सामायिकं नाम चारित्रविशेषस्तत्प्रधानस्तेन वा संयतः सामायिकसंयतः, एवमन्येऽपि, 'इत्तरिए य'त्ति इत्वर-

स्य—भाविव्यपदेशान्तरत्वेनाल्पकालिकस्य सामायिकस्यास्तित्वादित्वरिकः, स चारोपयिष्यमाणमहाव्रतः प्रथमपश्चिमतीर्थकरसाधुः, 'आवकहिए य'त्ति यावत्कथिकस्य—भाविव्यपदेशान्तराभावाद् यावज्जीविकस्य सामायिकस्यास्तित्वाद्यावत्कथिकः, स च मध्यमजिनमहाविदेहजिनसम्बन्धी साधुः, 'साइयारे य'त्ति सातिचारस्य यदारोप्यते तत्सातिचारमेव छेदोपस्थापनीयं, तद्योगात्साधुरपि सातिचार एव, एवं निरतिचारच्छेदोपस्थापनीययोगान्निरतिचारः स च शैक्षकस्य पार्श्वनाथतीर्थान्महावीरतीर्थसङ्क्रान्तौ वा, छेदोपस्थापनीयसाधुश्च प्रथमपश्चिमतीर्थयोरेव भवतीति, 'णिव्विसमाणए य'त्ति परिहारिकतपस्तपस्यन् 'निव्विट्ठकाइए य'त्ति निर्विशमानकानुचरक इत्यर्थः, 'संकिलिस्समाणए'त्ति उपशमश्रेणीतः प्रच्यवमानः 'विसुद्धमाणए य'त्ति उपशमश्रेणीं क्षपकश्रेणीं वा समारोहन्, 'छउमत्थे य केवली य'त्ति व्यक्तम् ॥ अथ सामायिकसंयतादीनां स्वरूपं गाथाभिराह—'सामाइयंमि उ'गाहा, सामायिक एव प्रतिपन्ने न तु छेदोपस्थापनीयादौ 'चतुर्यामं' चतुर्महाव्रतम् 'अनुत्तरं धर्मं' श्रमणधर्ममित्यर्थः 'त्रिविधेन' मनःप्रभृतिना 'फासयंतो'त्ति स्पृशन्—पालयन् यो वर्त्तते इति शेषः सामायिकसंयतः सः 'खलु'निश्चितमित्यर्थः, अनया च

गाथया यावत्कथिकसामायिकसंयतः उक्तः, इत्वरसामायिकसंयतस्तु स्वयं वाच्यः ॥ १ ॥ 'छेत्तूण'गाहा, कण्ठ्या, नवरं 'छेदोवट्ठावणे'त्ति छेदेन–पूर्वपर्यायच्छेदेन उपस्थापनं व्रतेषु यत्र तच्छेदोपस्थानं तद्योगाच्छेदोपस्थापनः, अनया च गाथया सातिचार इतरश्च द्वितीयसंयत उक्तः ॥ २ ॥ 'परिहरइ'गाहा, परिहरति—निर्विंशमानकादिभेदं तप आसेवते यः साधुः, किं कुर्वन् ? इत्याह—विशुद्धमेव 'पञ्चयामं' अनुत्तरं धर्मं त्रिविधेन स्पृशन्, परिहारिकसंयतः स खल्विति, पञ्चयाममित्यनेन च प्रथमचरमतीर्थयोरेव तत्सत्तामाह ॥ ३ ॥ 'लोभाणु'गाहा, 'लोभाणून्' लोभलक्षणकषायसूक्ष्मकिट्टिका वेदयन् यो वर्त्तत इति, शेषं कण्ठ्यम् ॥ ४ ॥ 'उवसंते' गाहा, अयमर्थः—उपशान्ते मोहनीये कर्म्मणि क्षीणे वा यश्छद्मस्थो जिनो वा वर्त्तते स यथाख्यातसंयतः खल्विति ॥ ५ ॥ १ ॥ वेदद्वारे—

सामाइयसंजए णं भंते ! किं सवेदए होज्जा अवेदए होज्जा ?, गोयमा ! सवेदए वा होज्जा अवेदए वा होज्जा, जइ सवेदए एवं जहा कसायकुसीले तहेव निरवसेसं, एवं छेदोवट्ठावणियसंजएवि, परिहारविसुद्धियसंजओ जहा पुलाओ, सुहुमसंपरायसंजओ अहक्खायसंजओ य जहा नियंठो २।

सामाइयसंजए णं भंते ! किं सरागे होज्जा वीयरागे होज्जा ? गोयमा ! सरागे होज्जा नो वीयरागे होज्जा, एवं सुहुमसंपरायसंजए, अहक्खायसंजए जहा नियंठे ३ ॥

सामाइयसंजमे णं भंते ! किं ठियकप्पे होज्जा अट्ठियकप्पे होज्जा ? गोयमा ! ठियकप्पे वा होज्जा अट्ठियकप्पे वा होज्जा, छेदोवट्ठावणियसंजए पुच्छा, गोयमा ! ठियकप्पे होज्जा नो अट्ठियकप्पे होज्जा, एवं परिहारविसुद्धियसंजएवि, सेसा जहा सामाइयसंजए। सामाइयसंजए णं भंते ! किं जिणकप्पे होज्जा थेरकप्पे वा होज्जा कप्पातीते वा होज्जा ? गोयमा ! जिणकप्पे वा हो० जहा कसायकुसीले तहेव निरवसेसं, छेदोवट्ठावणिओ परिहारविसुद्धिओ य जहा बउसो, सेसा जहा नियंठे ४ ॥ (सूत्रं ७८७)

सामाइयसंजए णं भंते! किं पुलाए होज्जा बउसे जाव सिणाए होज्जा ? गोयमा ! पुलाए वा होज्जा बउसे जाव कसायकुसीले वा होज्जा नो नियंठे होज्जा नो सिणाए होज्जा, एवं छेदोवट्ठावणिएवि, परिहारविसुद्धियसंजए णं भंते ! पुच्छा,

गोयमा ! नो पुलाए नो बउसे नो पडिसेवणाकु-
सीले होज्जा, कसायकुसीले होज्जा नो नियंठे
होज्जा नो सिणाए होज्जा, एवं सुहुमसंपराएवि,
अहक्खायसंजए पुच्छा, गोयमा ! नो पुलाए होज्जा
जाव नो कसायकुसीले होज्जा नियंठे वा होज्जा
सिणाए वा हो० ५ ॥

सामाइयसंजए णं भंते ! किं पडिसेवए हो०
अपडिसेवए होज्जा ? गोयमा ! पडिसेवए वा
होज्जा अपडिसेवए वा होज्जा, जइ पडिसेवए
होज्जा किं मूलगुणपडिसेवए होज्जा सेसं जहा
पुलागस्स, जहा सामाइयसंजए एवं छेदोवट्ठाव-
णिएवि, परिहारविसुद्धियसंजए पुच्छा, गोयमा !
नो पडिसेवए होज्जा अपडिसेवए होज्जा एवं
जाव अहक्खायसंजए ६ ॥

सामाइयसंजए णं भंते ! कतिसु नाणेसु
होज्जा ? गोयमा ! दोसु वा तिसु वा चउसु वा
नाणेसु होज्जा, एवं जहा कसायकुसीलस्स तहेव
चत्तारि नाणाइं भयणाए, एवं जाव सुहुमसंपराए,
अहक्खायसंजयस्स पंच नाणाइं भयणाए जहा
नाणुद्देसए । सामाइयसंजए णं भंते ! केवतियं सुयं

अहिज्जेज्जा ? गोयमा ! जहन्नेणं अट्ठ पवयण-मायाओ जहा कसायकुसीले, एवं छेदोवट्ठावणि-एवि, परिहारविसुद्धियसंजए पुच्छा, गोयमा ! जहन्नेणं नवमस्स पुव्वस्स ततियं आयारवत्थुं उ-क्कोसेणं असंपुन्नाइं दस पुव्वाइं अहिज्जेज्जा, सुहु-मसंपरायसंजए जहा सामाइयसंजए, अहक्खाय-संजए पुच्छा, गोयमा ! जहन्नेणं अट्ठ पवयणमा-याओ उक्कोसेणं चोद्दस पुव्वाइं अहिज्जेज्जा सुय-वतिरित्ते वा होज्जा ७ ॥

सामाइयसंजए णं भंते ! किं तित्थे होज्जा अतित्थे होज्जा? गोयमा! तित्थे वा होज्जा अतित्थे वा होज्जा जहा कसायकुसीले, छेदोवट्ठावणिए परिहारविसुद्धिए य जहा पुलाए, सेसा जहा सामाइयसंजए ८ ॥

सामाइयसंजए णं भंते ! किं सलिंगे होज्जा अ-न्नलिंगे होज्जा गिहिलिंगे होज्जा ? जहा पुलाए, एवं छेदोवट्ठावणिएवि, परिहारविसुद्धियसंजए णं भंते ! पुच्छा, गोयमा ! दव्वलिंगंपि भावलिं-गंपि पडुच्च सलिंगे होज्जा नो अन्नलिंगे होज्जा नो गिहिलिंगे होज्जा, सेसा जहा सामाइयसंजए ९ ॥

सामाइयसंजए णं भंते! कतिसु सरीरेसु होज्जा? गोयमा! तिसु वा चउसु वा पंचसु वा जहा कसायकुसीले, एवं छेदोवट्ठावणिएवि, सेसा जहा पुलाए १० ॥

सामाइयसंजए णं भंते! किं कम्मभूमीए होज्जा अकम्मभूमीए होज्जा? गोयमा! जम्मणं संतिभावं च पडुच्च कम्मभूमीए नो अकम्मभूमीए जहा बउसे, एवं छेदोवट्ठावणिएवि, परिहारविसुद्धिए य जहा पुलाए, सेसा जहा सामाइयसंजए ११ ॥ (सूत्रं ७८८)

सामायिकसंयतोऽवेदकोऽपि भवेत्, नवमगुणस्थानके हि वेदस्योपशमः क्षयो वा भवति, नवमगुणस्थानकं च यावत्सामायिकसंयतोऽपि व्यपदिश्यते, 'जहा कसायकुसीले' त्ति सामायिकसंयतः सवेदस्त्रिवेदोऽपि स्यात्, अवेदस्तु क्षीणोपशान्तवेद इत्यर्थः। 'परिहारविसुद्धियसंजए जहा पुलागो' त्ति पुरुषवेदो वा पुरुषनपुंसकवेदो वा स्यादित्यर्थः, 'सुहुमसंपराये' त्यादौ 'जहा नियंठो' त्ति क्षीणोपशान्तवेदत्वेनावेदक इत्यर्थः। एवमन्यान्यप्यतिदेशसूत्राण्यनन्तरोद्देशकानुसारेण स्वयमवगन्तव्यानीति ॥ कल्पद्वारे—'णो अट्ठियकप्पे' त्ति

अस्थितकल्पो हि मध्यमजिनमहाविदेहजिनतीर्थेषु भवति, तत्र च छेदोपस्थापनीयं नास्तीति ॥ चारित्रद्वारमाश्रित्येदमुक्तम्—'**सामाइयसंजए णं भंते ! किं पुलाए**' इत्यादि, पुलाकादिपरिणामस्य चारित्रत्वात् ॥ ज्ञानद्वारे—'**अहक्खायसंजयस्स पंच नाणाइं भयणाए जहा णाणुद्देसए**' त्ति, इह च ज्ञानोद्देशकः—अष्टमशतद्वितीयोद्देशकस्य ज्ञानवक्तव्यतार्थमवान्तरप्रकरणं, भजना पुनः केवलियथाख्यातचारित्रिणः केवलज्ञानं, छद्मस्थवीतरागयथाख्यातचारित्रिणो द्वे वा त्रीणि वा चत्वारि वा ज्ञानानि भवन्तीत्येवंरूपा, श्रुताधिकारे यथाख्यातसंयतो यदि निर्ग्रन्थस्तदाऽष्टप्रवचनमात्रादिचतुर्दशपूर्वान्तं श्रुतं यदि तु स्नातकस्तदा श्रुतातीतोऽत एवाह—'**जहन्नेणं अट्ठ पवयणमायाओ**' इत्यादि ॥ कालद्वारे—

सामाइयसंजए णं भंते ! किं ओसप्पिणीकाले होज्जा उस्सप्पिणिकाले होज्जा, नोओसप्पिणिनोउस्सप्पिणिकाले होज्जा ? गोयमा ! ओसप्पिणिकाले जहा बउसे, एवं छेदोवट्ठावणिएवि, नवरं जम्मणं संतिभावं (च) पडुच्च चउसुवि पलिभागेसु नत्थि, साहरणं पडुच्च अन्नयरे पलिभागे होज्जा, सेसं तं चेव, परिहारविसु-

द्धिए पुच्छा, गोयमा! ओसप्पिणिकाले वा होज्जा उस्सप्पिणिकाले वा होज्जा नोओसप्पिणिनोउस्सप्पिणिकाले नो होज्जा, जइ ओसप्पिणिकाले होज्जा जहा पुलाओ, उस्सप्पिणिकालेवि जहा पुलाओ, सुहुमसंपराइओ जहा नियंठो, एवं अहक्खाओवि १२ ॥ (सूत्रं ७८९)

सामाइयसंजए णं भंते! कालगए समाणे किं गतिं गच्छति ? गोयमा ! देवगतिं गच्छति, देवगतिं गच्छमाणे किं भवणवासीसु उववज्जेज्जा वाणमंतरेसु उववज्जेज्जा जोइसिएसु उववज्जेज्जा वेमाणिएसु उववज्जेज्जा ? गो०! णो भवणवासीसु उववज्जेज्जा जहा कसायकुसीले, एवं छेदोवट्ठावणिएवि, परिहारविसुद्धिए जहा पुलाए, सुहुमसंपराए जहा नियंठे, अहक्खाए पुच्छा, गोयमा! एवं अहक्खायसंजएवि जाव अजहन्नमणुक्कोसेणं अणुत्तरविमाणेसु उववज्जेज्जा, अत्थेगतिए सिज्झंति जाव अंतं करेंति॥ सामइयसंजए णं भंते! देवलोगेसु उववज्जमाणे किं इंदत्ताए उववज्जति पुच्छा, गोयमा ! अविराहणं पडुच्च एवं जहा कसायकुसीले, एवं छेदोवट्ठावणिएवि, परिहारविसुद्धिए

जहा पुलाए, सेसा जहा नियंठे । सामाइयसंजयस्स णं भंते! देवलोगेसु उववज्जमाणस्स केवतियं कालं ठिती प० ? गोयमा ! जहन्नेणं दो पलिओवमाइं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं, एवं छेदोवट्ठावणिएवि, परिहारविसुद्धियस्स पुच्छा, गोयमा ! जहन्नेणं दो पलिओवमाइं उक्कोसेणं अट्ठारस सागरोवमाइं, सेसाणं जहा नियंठस्स १३ ॥ (सूत्रं ७९०)

सामाइयसंजयस्स णं भंते ! केवइया संजमट्ठाणा पन्नत्ता ? गोयमा ! असंखेज्जा संजमट्ठाणा प०, एवं जाव परिहारविसुद्धियस्स, सुहुमसंपरायसंजयस्स पुच्छा, गोयमा ! संखेज्जा अंतोमुहुत्तिया संजमट्ठाणा प०, अहक्खायसंजयस्स पुच्छा, गोयमा! एगे अजहन्नमणुक्कोसए संजमट्ठाणे । एएसि णं भंते! सामाइयछेदोवट्ठावणियपरिहारविसुद्धियसुहुमसंपरागअहक्खायसंजयाणं संजमट्ठाणाणं कयरे कयरे जाव विसेसाहिया वा? सव्वत्थोवे अहक्खायसंजमस्स एगे अजहन्नमणुक्कोसए संजमट्ठाणे, सुहुमसंपरागसंजयस्स अंतोमुहुत्तिया संजमट्ठाणा असंखेज्जगुणा, परिहार-

विसुद्धियसंजयस्स संजमट्ठाणा असंखेज्जगुणा, सामाइयसंजयस्स छेदोवट्ठावणियसंजयस्स य एएसि णं संजमट्ठाणा दोण्हवि तुल्ला असंखेज्जगुणा १४ ॥ (सूत्रं ७९१)

सामाइयसंजयस्स णं भंते ! केवइया चरित्तपज्जवा प० ? गोयमा ! अणंता चरित्तपज्जवा प० एवं जाव अहक्खायसंजयस्स ॥ सामाइयसंजए णं भंते ! सामाइयसंजयस्स सट्ठाणसन्निगासेणं चरित्तपज्जवेहिं किं हीणे तुल्ले अब्भहिए ? गोयमा ! सिय हीणे छट्ठाणवडिए, सामाइयसंजए णं भंते ! छेदोवट्ठावणियसंजयस्स परट्ठाणसन्निगासेणं चरित्तपज्जवेहिं पुच्छा, गोयमा ! सिय हीणे छट्ठाणवडिए, एवं परिहारविसुद्धियस्सवि, सामाइयसंजए णं भंते ! सुहुमसंपरागसंजयस्स परट्ठाणसन्निगासेणं चरित्तपज्जवे पुच्छा, गोयमा ! हीणे नो तुल्ले नो अब्भहिए अणंतगुणहीणे, एवं अहक्खायसंजयस्सवि, एवं छेदोवट्ठावणिएवि, हेट्ठिल्लेसु तिसुवि समं छट्ठाणवडिए उवरिल्लेसु दोसु तहेव हीणे, जहा छेदोवट्ठावणिए तहा परिहारविसुद्धिएवि सुहुमसंपरागसंजए णं भंते ! सामाइयसंज-

यस्स परट्ठाण पुच्छा, गोयमा ! नो हीणे नो तुल्ले अब्भहिए अणंतगुणमब्भहिए, एवं छेओवट्ठावणियपरिहारविसुद्धिएसुवि समं सट्ठाणे सिय हीणे नो तुल्ले सिय अब्भहिए जइ हीणे अणंतगुणहीणे अह अब्भहिए अणंतगुणमब्भहिए, सुहुमसंपरायसंजयस्स अहक्खायसंजयस्स परट्ठाणे पुच्छा, गोयमा ! हीणे नो तुल्ले नो अब्भहिए अणंतगुणहीणे, अहक्खाए हेट्ठिल्लाणं चउण्हवि नो हीणे नो तुल्ले अब्भहिए अणंतगुणमब्भहिए, सट्ठाणे नो हीणे तुल्ले नो अब्भहिए । एएसि णं भंते ! सामाइयछेदोवट्ठावणियपरिहारविसुद्धियसुहुमसंपरायअहक्खायसंजयाणं जहन्नुक्कोसगाणं चरित्तपज्जवाणं कयरे २ जाव विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सामाइयसंजयस्स छेओवट्ठावणियसंजयस्स य एएसि णं जहन्नगा चरित्तपज्जवा दोण्हवि तुल्ला, सव्वत्थोवा परिहारविसुद्धियसंजयस्स जहन्नगा चरित्तपज्जवा अणंतगुणा तस्स चेव उक्कोसगा चरित्तपज्जावा अणंतगुणा, सामाइयसंजयस्स छेओवट्ठावणियसंजयस्स य एएसि णं उक्कोसगा चरित्तपज्जावा दोण्हवि तुल्ला अनंतगुणा, सुहुमसंपरायसंजयस्स जहन्नगा

चरित्तपज्जवा अणंतगुणा तस्स चेव उक्कोसगा च-
रित्तपज्जवा अणंतगुणा, अहक्खायसंजयस्स अ-
जहन्नमणुक्कोसगा चरित्तपज्जवा अणंतगुणा १५ ॥

सामाइयसंजए णं भंते ! किं सजोगी होज्जा अजोगी होज्जा ? गोयमा ! सजोगी जहा पुलाए एवं जाव सुहुमसंपरायसंजए अहक्खाए जहा सिणाए १६ ॥

सामाइयसंजए णं भंते ! किं सागारोवउत्ते होज्जा अणागारोवउ० ? गोयमा ! सागारोवउत्ते जहा पुलाए एवं जाव अहक्खाए, नवरं सुहुमसंपराए सागारोवउत्ते होज्जा नो अणागारोवउत्ते होज्जा १७ ॥

सामाइयसंजए णं भंते ! किं सकसायी होज्जा अकसायी होज्जा ? गोयमा ! सकसायी होज्जा नो अकसायी होज्जा, जहा कसायकुसीले, एवं छेदोवट्ठावणिएवि, परिहारविसुद्धिए जहा पुलाए, सुहुमसंपरागसंजए पुच्छा, गोयमा ! सकसायी होज्जा नो अकसायी होज्जा, जइ सकसायी होज्जा से णं भंते ! कतिसु कसायेसु होज्जा ?

गोयमा ! एगंमि संजलणलोभे होज्जा, अहक्खायसंजए जहा नियंठे १८ ॥

सामाइयसंजए णं भंते ! किं सलेस्से अलेस्से होज्जा ? गोयमा ! सलेस्से होज्जा जहा कसायकुसीले, एवं छेदोवट्ठावणिएवि, परिहारविसुद्धिए जहा पुलाए, सुहुमसंपराए जहा नियंठे, अहक्खाए जहा सिणाए, नवरं जइ सलेस्से होज्जा एगाए सुक्कलेस्साए होज्जा १९ ॥ (सूत्रं ७९२)

'**एवं छेओवट्ठावणिएवि**' त्ति, अनेन बकुशसमानः कालतश्छेदोपस्थापनीयसंयत उक्तः, तत्र च बकुशस्योत्सर्पिण्यवसर्पिणीव्यतिरिक्तकाले जन्मतः सद्भावतश्च सुषमसुषमादिप्रतिभागत्रये निषेधोऽभिहितः दुष्षमसुषमाप्रतिभागे च विधिः छेदोपस्थापनीयसंयतस्य तु तत्रापि निषेधार्थमाह—'**नवर**' मित्यादि ॥ संयमस्थानद्वारे—'**सुहुमसंपराये**' त्यादौ '**असंखेज्जा अंतोमुहुत्तिया संजमट्ठाण**' त्ति अन्तर्मुहूर्त्ते भवानि आन्तर्मुहूर्त्तिकानि, अन्तर्मुहूर्त्तप्रमाणा हि तदद्धा, तस्याश्च प्रतिसमयं चरणविशुद्धिविशेषभावादसङ्ख्येयानि तानि भवन्ति, यथाख्याते त्वेकमेव, तदद्धायाश्चरणविशुद्धेर्निर्विशेषत्वादिति ॥ संयमस्थानाल्पबहुत्वचिन्तायां तु किलासद्भावस्थापनया सम-

स्तानि संयमस्थानान्येकविंशतिः, तत्रैकमुपरितनं यथाख्यातस्य, ततोऽधस्तनानि चत्वारि सूक्ष्मसम्परायस्य, तानि च तस्मादसङ्ख्येयगुणानि दृश्यानि, तेभ्योऽधश्चत्वारि परिहृत्यान्यान्यष्टौ परिहारिकस्य, तानि च पूर्वेभ्योऽसङ्ख्येयगुणानि दृश्यानि, ततः परिहृतानि यानि चत्वार्यष्टौ च पूर्वोक्तानि तेभ्योऽन्यानि च चत्वारीत्येवं तानि षोडश सामायिकच्छेदोपस्थापनीयसंयतयोः, पूर्वेभ्यश्चैतान्यसङ्ख्यातगुणानीति ॥ सन्निकर्षद्वारे—'सामाइयसंजमे णं भंते! सामाइयसंजयस्से'त्यादौ 'सिय हीणे' त्ति असङ्ख्यातानि तस्य संयमस्थानानि, तत्र च यदैको हीनशुद्धिकेऽन्यस्त्वितरत्र वर्त्तते तदैको हीनोऽन्यस्त्वभ्यधिकः, यदा तु समाने संयमस्थाने वर्त्तेते तदा तुल्ये, हीनाधिकत्वे च षट्स्थानपतितत्वं स्यादत एवाह—'छट्ठाणवडिए'त्ति ॥ उपयोगद्वारे—सामायिकसंयतादीनां पुलाकवदुपयोगद्वयं भवति, सूक्ष्मसम्परायसंयतस्य तु विशेषोपदर्शनार्थमाह—'नवरं सुहुमसंपराइए' इत्यादि, सूक्ष्मसम्परायः साकारोपयुक्तस्तथास्वभावत्वादिति ॥ लेश्याद्वारे—यथाख्यातसंयतः स्नातकसमान उक्तः, स्नातकश्च सलेश्यो वा स्यादलेश्यो वा, यदि सलेश्यस्तदा परमशुक्ललेश्यः स्यादित्येवमुक्तः, यथाख्यातसंयतस्य तु

निर्ग्रन्थत्वापेक्षया निर्विशेषेणापि शुक्ललेश्या स्यादतोऽस्य विशेषस्याभिधानार्थमाह–' नवरं जई ' त्यादि ॥

परिणामद्वारे–सामाइयसंजए णं भंते ! किं वड्ढमाणपरिणामे होज्जा हीयमाणपरिणामे अवट्ठियपरिणामे ? गोयमा ! वड्ढमाणपरिणामे जहा पुलाए, एवं जाव परिहारविसुद्धिए, सुहुमसंपराये पुच्छा, गोयमा ! वड्ढमाणपरिणामे वा होज्जा हीयमाणपरिणामे होज्जा नो अवट्ठियपरिणामे होज्जा, अहक्खाए जहा नियंठे । सामाइयसंजए णं भंते! केवतियं कालं वड्ढमाणपरिणामे होज्जा? गोयमा ! जहन्नेणं एक्कं समयं जहा पुलाए, एवं जाव परिहारविसुद्धिएवि, सुहुमसंपरागसंजए णं भंते ! केवतियं कालं वड्ढमाणपरिणामे होज्जा ? जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं, केवतियं कालं हीयमाणपरिणामे एवं चेव, अहक्खायसंजए णं भंते! केवतियं कालं वड्ढमाणपरिणामे होज्जा ? गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणवि अंतोमुहुत्तं, केवतियं कालं अवट्ठियपरिणामे होज्जा ? गोयमा ! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी २० ॥ (सूत्रं ७९३)

'सुहुमसंपराये' इत्यादौ, 'वड्ढमाणपरिणामे वा होज्जा हीयमाणपरिणामे वा होज्जा नो अवट्ठियपरिणामे होज्जा' त्ति सूक्ष्मसम्परायसंयतः श्रेणिं समारोहन् वर्द्धमानपरिणामस्ततो भ्रस्यन् हीयमानपरिणामः, अवस्थितपरिणामस्त्वसौ न भवति, गुणस्थानकस्वभावादिति। तथा 'सुहुमसम्परायसंजएणं भंते! केवइयं कालं' इत्यादौ 'जहन्नेणं एक्कं समयं' ति सूक्ष्मसम्परायस्य जघन्यतो वर्द्धमानपरिणाम एकं समयं प्रतिपत्तिसमयानन्तरमेव मरणात्, 'उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं' ति तद्गुणस्थानकस्यैतावत्प्रमाणत्वात्, एवं तस्य हीयमानपरिणामोऽपि भावनीय इति। तथा 'अहक्खायसंजए णं भंते!, इत्यादौ 'जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणंपि अंतोमुहुत्तं' त्ति यो यथाख्यातसंयतः केवलज्ञानमुत्पादयिष्यति यश्च शैलेशीप्रतिपन्नस्तस्य वर्द्धमानपरिणामो जघन्यत उत्कर्षतश्चान्तर्मुहूर्त्तं तदुत्तरकालं तद्व्यवच्छेदात्, अवस्थितपरिणामस्तु जघन्येनैकं समयं, उपशमाद्धायाः प्रथमसमयानन्तरमेव मरणात्, 'उक्कोसेणं देसूणं' पुव्वकोडि' त्ति एतच्च प्राग्वद्भावनीयमिति ॥

बन्धद्वारे–

सामाइयसंजए णं भंते! कइ कम्मप्पगडीओ बंधइ? गोयमा! सत्तविहबंधए वा अट्ठविहबं-

धए वा एवं जहा बउसे, एवं जाव परिहारविसुद्धिए, सुहुमसंपरागसंजए पुच्छा, गोयमा! आउयमोहणिज्जवज्जाओ छ कम्मप्पगडीओ बंधति, अहक्खाएसंजए जहा सिणाए २१ ॥

सामाइयसंजए णं भंते! कति कम्मप्पगडीओ वेदेति? गोयमा! नियमं अट्ठ कम्मप्पगडीओ वेदेति, एवं जाव सुहुमसंपराए, अहक्खाए पुच्छा, गोयमा! सत्तविहवेयए वा चउव्विहवेयए वा, सत्तविह वेदमाणे मोहणिज्जवज्जाओ सत्त कम्मप्पगडीओ वेदेति, चत्तारि वेदमाणे वेयणिज्जाउयनामगोयाओ चत्तारि कम्मप्पगडीओ वेदेति २२ ॥

सामाइयसंजए णं भंते! कति कम्मप्पगडीओ उदीरेति? गोयमा! सत्तविह जहा बउसो, एवं जाव परिहारविसुद्धीए, सुहुमसंपराए पुच्छा, गोयमा! छव्विह उदीरए, वा पंचविह उदीरए वा, छ उदीरेमाणे आउयवेयणिज्जवज्जाओ छ कम्मप्पगडीओ उदीरेइ, पंच उदीरेमाणे आउयवेयणिज्जमोहणिज्जवज्जाओ पंच कम्मप्पगडीओ उदीरेइ, अहक्खायसंजए पुच्छा, गोयमा! पंचविह उदीरए वा दुविह उदीरए वा अणु-

दीरए वा, पंच उदीरेमाणे आउय० सेसं जहा नियंठस्स २३ ॥ (सूत्रं ७९४)

सामाइयसंजए णं भंते ! सामाइयसंजयत्तं जहमाणे किं जहति किं उवसंपज्जति? गोयमा! सामाइयसंजयत्तं जहति छेदोवट्ठावणियसंजयं वा सुहुमसंपरागसंजयं वा असंजमं वा उवसंपज्जति, छेओवट्ठावणिए पुच्छा, गोयमा! छेओवट्ठावणियसंजयत्तं जहति सामाइयसंज० परिहारवि० सुहुमसं० असंज० संजमासंजमं वा उव०, परिहारविसुद्धिए पुच्छा, गोयमा! परिहारविसुद्धियसंजयत्तं जहति छेदोवट्ठावणियसंजयं वा असंजमं वा उपसंपज्जति, सुहुमसंपराए पुच्छा, गोयमा ! सुहुमसंपरायसंजयत्तं जहति सामाइयसंजयं वा छेओवट्ठावणियसंजयं वा अहक्खायसंजयं वा असंजमं वा उवसंपज्जइ, अहक्खायसंजए णं पुच्छा, गोयमा ! अहक्खायसंजयत्तं जहति सुहुमसंपरागसंजयं वा असंजमं वा सिद्धिगतिं वा उवसंपज्जति २४ ॥ (सूत्रं ७९५)

सामाइयसंजए णं भंते ! किं सन्नोवउत्ते हो० नोसन्नोवउत्ते होज्जा? गोयमा! सन्नोवउत्ते

जहा बउसो, एवं जाव परिहारविसुद्धिए, सुहुमसंपराए अहक्खाए य जहा पुलाए २५ ॥

सामाइयसंजए णं भंते! किं आहारए होज्जा अणाहारए होज्जा? जहा पुलाए, एवं जाव सुहुमसंपराए, अहक्खायसंजए जहा सिणाए २६ ॥

सामाइयसंजए णं भंते! कति भवग्गहणाइं होज्जा? गोयमा! जह० एक्कं समयं उक्कोसेणं अट्ठ, एवं छेदोवट्ठावणिएवि, परिहारविसुद्धिए पुच्छा, गोयमा! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं तिन्नि, एवं जाव अहक्खाए २७ ॥ (सूत्रं ७९६)

'सुहुमसंपराए' इत्यादौ 'आउयमोहणिज्जवज्जाओ छ कम्मप्पगडीओ बंधइ' त्ति सूक्ष्मसम्परायसंयतो ह्यायुर्न बध्नाति अप्रमत्तान्तत्वात्तद्बन्धस्य, मोहनीयं च बादरकषायोदयाभावान्न बध्नातीति तद्वर्जाः षट् कर्म्मप्रकृतीर्बध्नातीति ॥ वेदद्वारे—'अहक्खाये' त्यादौ 'सत्तविहवेयए वा चउव्विहवेयए व' त्ति यथाख्यातसंयतो निर्ग्रन्थावस्थायां 'मोहवज्ज' त्ति मोहवर्जानां सप्तानां कर्म्मप्रकृतीनां वेदको, मोहनीयस्योपशान्तत्वात् क्षीणत्वाद्वा, स्नातकावस्थायां तु चतसृणामेव, घातिकर्म्मप्रकृतीनां तस्य

क्षीणत्वात् ॥ उपसम्पद्धानद्वारे–' सामाइयसंजए ण ' मित्यादि, सामायिकसंयतः सामायिकसंयतत्वं त्यजति छेदोपस्थापनीयसंयतत्वं प्रतिपद्यते, चतुर्यामधर्म्मात्पञ्चयामधर्म्मसङ्क्रमे पार्श्वनाथशिष्यवत्, शिष्यको वा महाव्रतारोपणे, सूक्ष्मसम्परायसंयतत्वं वा प्रतिपद्यते श्रेणिप्रतिपत्तितः असंयमादिर्वा भवेद्भावप्रतिपातादिति । तथा छेदोपस्थापनीयसंयतश्छेदोपस्थापनीयसंयतत्वं त्यजन् सामायिकसंयतत्वं प्रतिपद्यते, यथाऽऽदिदेवतीर्थसाधुः अजितस्वामितीर्थं प्रतिपद्यमानः, परिहारविशुद्धिकसंयतत्वं वा प्रतिपद्यते, छेदोपस्थापनीयवत एव परिहारविशुद्धिसंयमस्य योग्यत्वादिति । तथा परिहारविशुद्धिकसंयतः परिहारविशुद्धिकसंयतत्वं त्यजन् छेदोपस्थापनीयसंयतत्वं प्रतिपद्यते पुनर्गच्छाद्याश्रयणात् असंयमं वा प्रतिपद्यते देवत्वोत्पत्ताविति । तथा सूक्ष्मसम्परायसंयतः सूक्ष्मसम्परायसंयतत्वं श्रेणीप्रतिपातेन त्यजन् सामायिकसंयतत्वं प्रतिपद्यते यदि पूर्वं सामायिकसंयतो भवेत्, छेदोपस्थापनीयसंयतत्वं वा प्रतिपद्यते यदि पूर्वं छेदोपस्थापनीयसंयतो भवेत्, यथाख्यातसंयतत्वं वा प्रतिपद्यते श्रेणीसमारोहणत इति, तथा यथाख्यातसंयतो यथाख्यातसंयतत्वं त्यजन् श्रेणिप्रतिपतनात् सूक्ष्मसम्परायसंयतत्वं प्रतिपद्यते असंयमं वा प्रति-

पद्यते, उपशान्तमोहत्वे मरणात् देवोत्पत्तौ, सिद्धिगतिं वोपसम्पद्यते स्नातकत्वे सतीति ॥ आकर्षद्वारे—

सामाइयसंजयस्स णं भंते! एगभवग्गहणिया केवतिया आगरिसा प०? गोयमा! जहन्नेणं जहा बउसस्स, छेदोवट्ठावणियस्स पुच्छा, गोयमा! जहन्नेणं एक्कं उक्कोसेणं वीसपुहुत्तं, परिहारविसुद्धियस्स पुच्छा, गोयमा! जहन्नेणं एक्कं उक्कोसेणं तिन्नि, सुहुमसंपरायस्स पुच्छा, गोयमा! जहन्नेणं एक्कं उक्कोसेणं चत्तारि, अहक्खायस्स पुच्छा, गोयमा! जहन्नेणं एक्कं उक्कोसेणं दोन्नि। सामाइयसंजयस्स णं भंते! नाणाभवग्गहणिया केवतिया आगरिसा प०? गोयमा! जहा बउसे, छेदोवट्ठावणियस्स पुच्छा, गोयमा! जहन्नेणं दोन्नि उक्कोसेणं उवरिं नवण्हं सयाणं अंतो सहस्सस्स, परिहारविसुद्धियस्स जहन्नेणं दोन्नि उक्कोसेणं सत्त, सुहुमसंपरागस्स जहन्नेणं दोन्नि उक्कोसेणं नव, अहक्खायस्स जहन्नेणं दोन्नि उक्कोसेणं पंच ॥ (सूत्रं ७९७)

'छेदोवट्ठावणीयस्से' त्यादौ 'वीसपुहुत्तं' ति छेदोपस्थापनीयस्योत्कर्षतो विंशतिपृथक्त्वं पञ्चषादिर्विंशतयः आकर्षाणां भवन्ति 'परिहारविसुद्धियस्से' त्यादौ

'उक्कोसेणं तिन्नि'त्ति परिहारविशुद्धिकसंयतत्वं त्रीन् वारान् एकत्र भवे उत्कर्षतः प्रतिपद्यते, 'सुहुमसंपरायस्से' त्यादौ 'उक्कोसेणं चत्तारि'त्ति एकत्र भवे उपशमश्रेणीद्वयसम्भवेन प्रत्येकं सङ्क्लिश्यमानविशुद्धयमानलक्षणसूक्ष्मसम्परायद्वयभावाच्चतस्रः प्रतिपत्तयः सूक्ष्मसम्परायसंयतत्वे भवन्ति, 'अहक्खाए' इत्यादौ 'उक्कोसेणं दोन्नि' त्ति उपशमश्रेणीद्वयसम्भवादिति। नानाभवग्रहणाकर्षाधिकारे 'छेओवट्ठावणीयस्से' त्यादौ 'उक्कोसेणं उवरिं नवण्हं सयाणं अंतोसहस्स'त्ति, कथं? किलैकत्र भवग्रहणे षड्विंशतय आकर्षाणां भवन्ति, ताश्चाष्टाभिर्भवैर्गुणिता नव शतानि षष्ट्यधिकानि भवन्ति, इदं च सम्भवमात्रमाश्रित्य सङ्ख्याविशेषप्रदर्शनमतोऽन्यथाऽपि यथा नव शतान्यधिकानि भवन्ति तथा कार्यं, 'परिहारविसुद्धियस्से' त्यादौ 'उक्कोसेणं सत्त' त्ति कथम्? एकत्र भवे तेषां त्रयाणामुक्तत्वात् भवत्रयस्य च तस्याभिधानादेकत्र भवे त्रयं द्वितिये द्वयं तृतीये द्वयमित्यादिविकल्पतः सप्ताकर्षाः परिहारविशुद्धिकस्येति। 'सुहुमसंपरायस्से' त्यादौ 'उक्कोसेणं नव'त्ति कथं?, सूक्ष्मसम्परायस्यैकत्र भवे आकर्षचतुष्कस्योक्तत्वाद्भवत्रयस्य च तस्याभिधानादेकत्र चत्वारो द्वितीयेऽपि चत्वारस्तृतीये चैक इत्येवं नवेति। 'अहक्खाए' इत्यादौ 'उक्कोसेणं

पंच'त्ति, कथं ? यथाख्यातसंयतस्यैकत्र भवे द्वावाकर्षौ द्वितीये च द्वावेकत्र चैक इत्येवं पञ्चेति ॥ कालद्वारे—

सामाइयसंजए णं भंते ! कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं देसूणएहिं नवहिं वासेहिं ऊणिया पुव्वकोडी, एवं छेदोवट्ठावणिएवि, परिहारविसुद्धिए जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं देसूणएहिं एकूणतीसाए वासेहिं ऊणिया पुव्वकोडी, सुहुमसंपराए जहा नियंठे, अहक्खाए जहा सामाइयसंजए। सामाइयसंजया णं भंते ! कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! सव्वद्धा, छेदोवट्ठावणिएसु पुच्छा, गोयमा ! जहन्नेणं अड्ढाइज्जाइं वाससयाइं उक्को० पन्नासं सागरोवमकोडिसयसहस्साइं, परिहारविसुद्धीए पुच्छा, गोयमा ! जहन्नेणं देसूणाइं दो वाससयाइं उक्को० देसूणाओ दो पुव्वकोडीओ, सुहुमसंपरागसंजयाणं भंते ! पुच्छा, गोयमा ! जह० एक्कं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं, अहक्खायसंजया जहा सामाइयसंजया २९ ॥

सामाइयसंजयस्स २ णं भंते ! केवतियं कालं अंतरं होइ ? गोयमा ! जहन्नेणं जहा पुलागस्स

एवं जाव अहक्खायसंजयस्स, सामाइयसं० भंते ! पुच्छा, गोयमा ! नत्थि अंतरं, छेदोवट्ठावणियस्स पुच्छा, गोयमा ! जहन्नेणं तेवट्ठिं वाससहस्साइं उक्कोसेणं अट्ठारस सागरोवमकोडाकोडीओ, परिहारविसुद्धियस्स पुच्छा, गोयमा ! जहन्नेणं चउरासीइं वाससहस्साइं उक्कोसेणं अट्ठारस सागरोवमकोडाकोडीओ, सुहुमसंपरायाणं जहा नियंठाणं, अहक्खायाणं जहा सामाइयसंजयाणं ३० ॥

सामाइयसंजयस्स णं भंते ! कति समुग्घाया पन्नत्ता ? गोयमा ! छ समुग्घाया पन्नत्ता, तं जहा कसायकुसीलस्स, एवं छेदोवट्ठावणियस्सवि, परिहारविसुद्धियस्स जहा पुलागस्स, सुहुमसंपरागस्स जहा नियंठस्स, अहक्खायस्स जहा सिणायस्स ३१ ॥

सामाइयसंजए णं भंते ! लोगस्स किं संखेज्जइभागे होज्जा असंखेज्जइभागे पुच्छा, गोयमा ! नो संखेज्जइ जहा पुलाए, एवं जाव सुहुमसंपराए । अहक्खायसंजए जहा सिणाए ३२ ॥

सामाइयसंजए णं भंते ! लोगस्स किं संखेज्जइभागं फुसइ० ? जहेव होज्जा तहेव फुसइ ३३ ॥

सामाइयसंजए णं भंते ! कयरंमि भावे होज्जा ? गोयमा ! खाओवसमिए भावे होज्जा, एवं जाव सुहुमसंपराए, अहक्खाय संजए पुच्छा, गोयमा ! उवसमिए वा खइए वा भावे होज्जा ३४ ॥

सामाइयसंजयाणं भंते ! एगसमएणं केवतिया होज्जा ? गोयमा ! पडिवज्जमाणए य पडुच्च जहा कसायकुसीला तहेव निरवसेसं, छेदोवट्ठावणिया पुच्छा, गोयमा ! पडिवज्जमाणए पडुच्च सिय अत्थि सिय नत्थि, जइ अत्थि जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा उक्कोसेणं सयपुहुत्तं, पुव्वपडिवन्नए पडुच्च सिय अत्थि, सिय नत्थि, जइ अत्थि जहन्नेणं कोडिसयपुहुत्तं उक्कोसेणवि कोडिसयपुहुत्तं, परिहारविसुद्धिया जहा पुलागा, सुहुमसंपराया जहा नियंठा, अहक्खायसंजयाणं पुच्छा, गोयमा ! पडिवज्जमाणए पडुच्च सिय अत्थि सिय नत्थि, जइ अत्थि जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा उक्कोसेणं बावट्ठसयं अट्ठुत्तरसयं खवगाणं चउप्पन्नं उवसामगाणं, पुव्वपडिवन्नए

पडुच्च जहन्नेणं कोडिपुहुत्तं उक्कोसेणवि कोडिपुहुत्तं ३५ ॥

एएसि णं भंते ! सामाइयछेओवट्ठावणियपरिहारविसुद्धियसुहुमसंपरायअहक्खायसंजयाणं कयरे २ जाव विसेसाहिया ? गोयमा ! सव्वत्थोवा सुहुमसंपरायसंजया परिहारविसुद्धियसंजया संखेज्जगुणा अहक्खायसंजया संखे० छेओवट्ठावणियसंजया संखे० सामाइयसंजया संखेज्जगुणा ३६ ॥ (सूत्रं ७९८)

'सामाइय' इत्यादौ सामायिकप्रतिपत्तिसमयसमनन्तरमेव मरणादेकः समयः, 'उक्कोसेणं देसूणएहिं नवहिं वासेहिं ऊणिया पुव्वकोडी'त्ति यदुक्तं तद्गर्भसमयादारभ्यावसेयम्, अन्यथा जन्मदिनापेक्षयाऽष्टवर्षोनिकैव सा भवतीति, 'परिहारविसुद्धिए जहन्नेणं एक्कं समयं'ति मरणापेक्षमेतत्, 'उक्कोसेणं देसूणएहिं'ति, अस्यायमर्थः—देशोननववर्षजन्मपर्यायेण केनापि पूर्वकोट्यायुषा प्रव्रज्या प्रतिपन्ना, तस्य च विंशतिवर्षप्रव्रज्यापर्यायस्य दृष्टिवादोऽनुज्ञातस्ततश्चासौ परिहारविशुद्धिकं प्रतिपन्नः, तच्चाष्टादशमासमानमप्यविच्छिन्नतत्परिणामेन तेना-

जन्मपालितमित्येवमेकोनत्रिंशद्वर्षोनां पूर्वकोटिं यावत्तत्स्यादिति, 'अहक्खाए जहा सामाइयसंजए'त्ति तत्र जघन्यत एकं समयं उपशमावस्थायां मरणात्, उत्कर्षतो देशोना पूर्वकोटी, स्नातकयथाख्यातापेक्षयेति। पृथक्त्वेन कालचिन्तायां 'छेओवट्ठावणिए' इत्यादि, तत्रोत्सर्प्पिण्यामादितीर्थंकरस्य तीर्थे यावच्छेदोपस्थापनीयं भवतीति, तीर्थं च तस्य सार्द्धे द्वे वर्षशते भवतीत्यत उक्तं—'अड्ढाइज्जाइं' इत्यादि, तथाऽवसर्प्पिण्यामादितीर्थंकरस्य तीर्थे यावच्छेदोपस्थापनीयं प्रवर्त्तते तच्च पञ्चाशत्सागरोपमकोटीलक्षा इत्यतः 'उक्कोसेणं पन्नास' मित्याद्युक्तमिति। परिहारविशुद्धिककालो जघन्येन 'देसूणाइं दो वाससयाइं' ति, कथम्?, उत्सर्प्पिण्यामाद्यस्य जिनस्य समीपे कश्चिद्वर्षशतायुः परिहारविशुद्धिकं प्रतिपन्नस्तस्यान्तिके तज्जीवितान्तेऽन्यो वर्षशतायुरेव ततः परतो न तस्य प्रतिपत्तिरस्तीत्येवं द्वे वर्षशते, तयोश्च प्रत्येकमेकोनत्रिंशति वर्षेषु गतेषु तत्प्रतिपत्तिरित्येवमष्टपञ्चाशता वर्षैर्न्यूने ते इति देशोने इत्युक्तं, एतच्च टीकाकारव्याख्यानं, चूर्णिकारव्याख्यानमप्येवमेव, किन्त्ववसर्प्पिण्यन्तिमजिनापेक्षमिति विशेषः, 'उक्कोसेणं देसूणाओ दो पुव्वकोडीओ'त्ति, कथम्?, अवसर्प्पिण्यामादितीर्थंकरस्यान्तिके पूर्वकोट्यायुः

कश्चित्परिहारविशुद्धिकं प्रतिपन्नस्तस्यान्तिके तज्जीवितान्तेऽन्यस्तादृश एव तत्प्रतिपन्न इत्येवं पूर्वकोटीद्वयं तथैव देशोनं परिहारविशुद्धिकसंयतत्वं स्यादिति ॥ अन्तरद्वारे—'छेओवट्ठावणिए'त्यादौ 'जहन्नेणं तेवट्ठिं वाससहस्साइं'ति, कथम्?, अवसर्प्पिण्यां दुष्षमां यावच्छेदोपस्थापनीयं प्रवर्त्तते ततस्तस्या एवैकविंशतिवर्षसहस्रमानायामेकान्तदुष्षमायामुत्सर्प्पिण्याश्चैकान्तदुष्षमायां दुष्षमायां च तत्प्रमाणायामेव तदभावः स्यात् एवं चैकविंशतिवर्षसहस्रमानत्रयेण त्रिषष्टिवर्षसहस्राणामन्तरमिति, 'उक्कोसेणं अट्ठारस सागरोवमकोडाकोडीओ'त्ति किलोत्सर्प्पिण्यां चतुर्विंशतितमजिनतीर्थे छेदोपस्थापनीयं प्रवर्त्तते ततश्च सुषमदुष्षमादिसमात्रये क्रमेण द्वित्रिचतुःसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणे अतीते अवसर्प्पिण्याश्चैकान्तसुषमादित्रये क्रमेण चतुस्त्रिद्विसागरोपमकोटी२प्रमाणे अतीतप्राये प्रथमजिनतीर्थे छेदोपस्थापनीयं प्रवर्त्तत इत्येवं यथोक्तं छेदोपस्थापनीयस्यान्तरं भवति, यच्चेह किञ्चिन्न पूर्यते यच्च पूर्वसूत्रेऽतिरिच्यते तदल्पत्वान्न विवक्षितमिति, 'परिहारविसुद्धियस्से'त्यादि, परिहारविशुद्धिकसंयतस्यान्तरं जघन्यं चतुरशीतिवर्षसहस्राणि, कथम्?, अवसर्प्पिण्या दुष्षमैकान्तदुष्षमयोरुत्सर्प्पिण्याश्चैकान्तदुष्षमादुष्षमयोः प्रत्येकमेकविंशतिवर्षसहस्र-

प्रमाणत्वेन चतुरशीतिर्वर्षसहस्राणां भवति तत्र च परिहार-विशुद्धिकं न भवतीति कृत्वा जघन्यमन्तरं तस्य यथोक्तं स्यात्, यश्चेहान्तिमजिनानन्तरो दुष्षमायां परिहारविशुद्धिककालो यश्चोत्सर्प्पिण्यास्तृतीयसमायां परिहारविशुद्धिकप्रतिपत्तिकालात्पूर्वः कालो नासौ विवक्षितोऽल्पत्वादिति, 'उक्कोसेणं अट्ठारससागरोवमकोडाकोडीओ' त्ति छेदोपस्थापनीयोत्कृष्टान्तरवदस्य भावना कार्येति ॥ परिमाणद्वारे 'छेदोवट्ठावणिये' इत्यादौ 'जहन्नेणं कोडिसयपुहुत्तं उक्कोसेणवि कोडिसयपुहुत्तं'त्ति, इहोत्कृष्टं छेदोपस्थापनीयसंयत परिमाणमादि तीर्थकर तीर्थान्याश्रित्य संभवति, जघन्यं तु तत्सम्यग् नावगम्यते, यतो दुष्षमान्ते भरतादिषु दशसु क्षेत्रेषु प्रत्येकं तद्द्वयस्य भावाद्विंशतिरेव तेषां श्रूयते, केचित्पुनराहुः—इदमप्यादितीर्थकराणां यत्तीर्थकालस्तदपेक्षयैव समवसेयं, कोटीशतपृथक्त्वं च जघन्यमल्पतरमुत्कृष्टं च बहुतरमिति ॥ अल्पबहुत्वद्वारे,—'सव्वत्थोवा सुहुमसंपरायसंजय'त्ति स्तोकत्वात्तत्कालस्य निर्ग्रन्थतुल्यत्वेन च शतपृथक्त्वप्रमाणत्वात्तेषां, 'परिहारविसुद्धियसंजया संखेज्जगुण'त्ति तत्कालस्य बहुत्वात् पुलाकतुल्यत्वेन च सहस्रपृथक्त्वमानत्वात्तेषाम्, 'अहक्खायसंजया संखेज्जगुण'त्ति कोटीपृथक्त्वमानत्वा-

तेषां, 'छेदोवट्ठावणियसंजया संखेज्जगुण'त्ति कोटी-शतपृथक्त्वमानतया तेषामुक्तत्वात्, 'सामाइयसंजया संखेज्जगुण'त्ति कषायकुशीलतुल्यतया कोटीसहस्रपृथक्त्व-मानत्वेनोक्तत्वात्तेषामिति ॥

इति श्रीभगवतीसूत्रपंचविंशतितम-
शतकस्य सप्तमोद्देशकादुद्धरितं
पंचसंयतप्रकरणं
समाप्तं ।

ॐ